KA OOR WAR

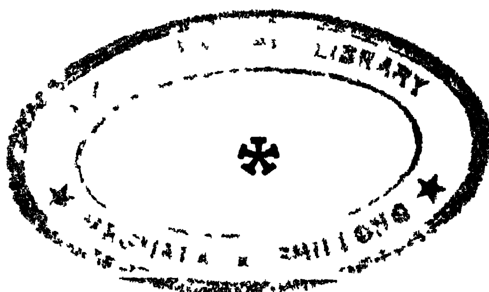
da

U IOANNIS WARPAKMA

KA OOR WAR

da

U IOANNIS WARPAKMA

Published by

KA KUR YONG WAR

Mynsoo

1991

Ia kane ka kot lah ban ioh na kine ki dukan :

☆ KHASI BOOK STALL
Shillong Super Market
Mawkhar Main Road, Shillong - 793 002

☆ THE SHILLONG CO-OPERATIVE MARKETING SOCIETY LTD.
Iewduh, Shillong - 793 002

☆ NEW BOOK CENTRE
Opp. Police Beat House
Laitumkhrah, Shillong - 793 003

CC 861

Printed at

Don Bosco Press, Shillong - 793 003

****

BAN KYNTIEW NAM IA KA

'NGI OOR WAR,

KABA LONG KA IAWBEI JONG KA

KUR YONG WAR HA MYNSOO

****

KA OOR WAR

Nga la pule ia ka jingthoh shaphang ka kur War da ka jingkmen. Nga lap ba u Ioannis Warpakma u la lum ia ki jingtip katba u lah shaphang ka shnong trai jong ka kur, ka jingiaid wir jong ki longshwa -- manshwa na kawei ka jaka sha kawei pat bad ia ka daw jong kata ka jingiaid wir. Nga ngeit ba kawei pa kawei ka kur ha ki lum Khasi Pnar ka don la ka thymmei hangno re; bad kaba u nongthoh u la dep lum shaphang la ka kur kan ai mynsiem ia kiwei de ban pynmih katba ki tip shaphang la ka jong.

Lehse lah ban don ka jingiating kur bad kano kano kawei pat; hynrei u nongthoh u la jied ban ym kdew ia kata. Kawei kaba nga sngewbha shaphang kane ka kot ka long ka jingtip shaphang ki kam runar u Sajar Nangli ia ka kur War; bad shaphang u Moo Kheng Kheng uba don hajan ka shnong jong ngi. Ka jingkdew ba u Sajar u leit poi shaduh Barato – Mukroh ka pynsuba ia nga ba lehse kito ki dien shut wait shut sum ki longshwa hyndai ki sah naduh kita ki por u Sajar, lymda la don da kiwei pat ki thma ba bun khla wait shwa ia u Sajar.

Nga kyntu ia baroh kiba na ka Kur War bad ia ki para nongpule ba kin iabuh tyngkai ia la ki kopi. Nga khublei iaroh ia u nongthoh naduh mynsiem.

"GRATUS"
New Kench's Trace
SHILLONG 793 004

H.W. STEN, M A., PH. D.,
Editor, Khasi Studies
20th April 1990.

SHIKYNTIEN

Ngi ki samla ba mynta ngi sngewlyngngoh shibun haba ngi pyrkhat shaphang ka tynrai jong ka kur ka jait jong ngi. Ngim lah ban jubab haba ki paralok jong ngi ki kylli shaphang ka tynrai bad ka jingmut jong ka kur ka jait jong ngi. Namar ba ka jait jong nga ka dei "War", bun ki paralok ki la mut ba ka dei ka ktien phareng bad ki la kylla Khasi noh "thma", ki da kren danda artat hato ki ba ha ïing jong nga ki la long ki nongialehthma baroh. Kine bad bun kiwei pat ki jingkylli jong ki lok, ki la pynpyrkhat ia nga ba ka long kaba donkam ban tip ia la ka jong ka jait ka kynja. Na kane ka daw nga thoh ia kane khyndiat.

Ka daw kaba la pynshlur ia nga ban sdang ka dei ka sngi sah jingkynmaw, ka laiphew tarik u Nohprah, 1987. Ha kane ka sngi ka Kur Yong War ka la mih ban leit sain pud. Dei ha kane ka sngi ba ngi la iabam khawai lang khrui baroh kumba ngi long shi hynmen shi para. La don ki ma ki pyrsa, ki longkmie ki longkpa, ki hynmen ki para. Ka la long shisha ka sngi sah jingkynmaw, bad ha lade hi nga la sngew myllung shikatdei eh ban pyrkhat ba ka don ka jingiaieid shi kur shi jait.

Shwa ka jingiabam sngewbha shi hynmen para, la don ka jingialang ban iakren shaphang ki kam kiba bun, kum ka jingiajied ia u kñi rangbah bad ia ki nongkitkam baroh. Ki kam baroh ki la iaid beit ha ka jingiasngewthuh jingmut. Khatduh khatwai la don uwei u sanpun rangbah uba la ai jingmut ban tei mot ha ka burom jong kita ki Thawlang ki Iawbei banyngkong eh jong ka Kur, na kiba ngi la hiar pateng. Kane ka jingai jingmut ka la pynrhem ia ka jing-

sngew jong nga ba nga ruh ha ka rukom kaba rit, nga lah ban leh ia kane ka jingthaw mot ha kawei pat ka rukom, kata, da u khulom bad ka kot sada. Kumta shisyndon nga la sdang ban lum ia ki jingiathuh khana pateng na ki tymmen bad kito kiba nga sngew ba ki lah ban tip pateng. Nga la kynmaw ruh ia ki parim jong i Mei kiba dei ha kajuh ka phang.

Lada kane ka kot ka long kumne ka dei na ka daw jong ka jingpynshlur jong ki kñi ki kpa bad ki sanpun jong nga. Kumta nga snguh ia ki baroh na ka bynta ka jingai mynsiem jong ki. Ha baroh ki jingud bad jingeh jong nga ki la kloi ban iarap lem. Nga sngewnguh ruh ia kito ki tymmen ki kro na ka kur, na ki kha bad na kiwei pat ki kur kiba la parom ha nga da ka jingiaishah kaba khraw; kiba la pynmynta ia ka Hyndai bad kiba la pyrshiaw ia ki thiar jingtip jong nga.

Ka jingsngewnguh kaba khraw ka leit sha ka Kur Yong War kaba la mang pisa khlem da tyngkai na ka bynta ka jingdonkam ha kaba pynmih ia kane ka kot. Hangne nga kwah ban ong khyndiat shaphang ka jingsngew jong ka Kur hadien ba ki la pule ia ka jingthoh banyngkong. Bun ki la ong ba ka jingiathuh khana ka iaid "shaphrang shaphrang, shadien shadien." Kata ka mut, ba kam don ka jingiaid kaba ryntih. Halor kane ka jingsngew nga dei ban pynshai ba kane ka kot kam dei eh tang kum ka jingiathuh khana kaba sdang lehse : 'shisien la don……' bad ka kut, 'u/ka la iap bad la tep/thang'. Kane kam dei kum ka 'love story' kaba sdang lehse ha ka jingiohi nyngkong bad ka jingkhapbrip khmat bad kaba kut ha ka shongkha shongman. Em. Kane ka kot ka long kum ka jingwad ia ka nongrim kaba batai ia ka jingsdang bad ka jingroi jong ka Kur.

Nga dap da ka jingsngewnguh kaba khraw ia u Dr. H.W. Sten uba la pynshlur ia nga da ka jingbniah jong u haba u la pule ia ka jingthoh jong nga. Naduh ka jingtyrwa banyngkong jong nga, u la pyni ka mynsiem kaba kloi ban iarap. Haba u la pynphai ia ka jingthoh jong nga, nga la shem ba u la pynlut bun ka por ha kaba pule bad kaba ai ki jingbthah kiba kordor shibun. Khublei shibun eh ia phi bah,

Sa shisien, shihajar nguh.

IOANNIS WARPAKMA

Sunnyside,
Upper Shillong
Dated the 4th, March, 1990

Ka Bynta Banyngkong

1.1 KA JINGEH BAN TIP IA KA TYNRAI

Ka long kaba eh ban tip ia ka tynrai jong ka kur ka jait namar ngim don jingthoh jingtar ei ei ban pynsah jingkynmaw. Ngi ki Khasi–Pnar ngim ju smat ban thoh sah kynmaw wat haba ngi la nang thoh nang tar ruh. Mynhyndai lei lei te ngim nud ban ong. Kumta ngi don kane ka jingduna kaba khraw ha ka liang ka jingtip ia ki por barim bajah. Pynban kumba ong u Dr. R.S. Lyngdoh,[1] ngi ki Khasi ngi don ka sap kaba pher namar ngi buh jingkynmaw ha ki dieng ki siej, ki lum ki wah bad ki khana pateng. Ngi khlain bha ha ka jingkynmaw ia ki parom barim bajah.

Bunsien katba ngi shong harud dpei ynda la dep bam jamiet, ki tymmen ki ju pynmyllen ia ngi da ki jingiathuh khana har-rukom. Don lei lei ki tymmen kiba tem ia ka duitara bad ki da phawar artat, don pat kiba shu kynud sur bad ki batai ia ki jingmut hadien pat. Ka dei ruh ha kane ka por ba ki kmie ki kpa ki ju sneng ia la ki khun ki kti. Ha kajuh ka rukom ia ka jingiathuh khana jong ka jinghiar pateng jong ngi ki Yong War, la ai da ka shyntur. Nga dang kynmaw sah kumno nga peit dngong sha i Mei katba i dang iathuh ia kine ki jingiathuh khana. Ha kine ki sngi ba mynta, ki khun kim bang shuh ban sngap ia ki parom namar la don kiwei pat ki prokram na ka Telebishon ne na ka kor tem sur. Ka don ka jingma ba kine ki symboh ksiar kin duh noh shen. Kumta kane ka parom shaphang ka Oor War, lehse kan sa pynthymmai ia ka lyngwiar dpei jong ngi.

Katkum ka jingiathuh khana barim bajah kaba hiar pateng, ngi ki Yong War ba ha Mynsoo, ri Jaintia, ngi la

---

1. R.S. Lyngdoh, *Ka Histori ka Thoh ka Tar*, Bynta 1 (Shillong : Scorpio Printers, 1983), p. 15.

hiar pateng na kane ka briew kaba kyrteng ka "Oor". Ka kyrteng jong ka hi ka biang ban iathuh ia ka jingim jong ka ha ka por ba dang khunlung. La ong ba la ai kyrteng ia ka kumne namar ba ka la hap hapoh thliew kruin, ha ka por ba ka la don tang kumba hynriew ne hynñiew bnai ka rta.

1.2 NANGNO KI YONG WAR KI LA WAN

Ka long ka kam radbah ban wad bniah ia ka tynrai, bad ka jingtip ba nga la ioh kam batai lut ia ki jingkylli, namar ngam tip ia ka jaka trai.

La ong ba ngi ki Yong War ba ha Mynsoo, Jaintia Hills, ngi la wan poi na Sutnga. Ngam lah ban ong tikna balei ba ki kpa tymmen jong ngi ki la phet shnong na Sutnga. Kat kum ka jingbishar jong nga ha ka jingwad jingtip kaba nga la pyrshang, ki la don ar tylli ki daw kiba lah ban dei kiba shisha.

Nyngkong eh, ha kito ki por ki briew jong ngi ki la im da ka rep lum. Kim pat tip ia ka rep lyngkha. Ka jingtrei ba kongsan dei da kaba shu pom ia ki dieng ki siej bad da kaba thang ia ki shwa ban puh ban thung ne bet ia u symbai u rnai. Kumta man la ka snem ki briew ki hap kynriah jaka rep khnang ban kham ioh, namar kawei ka jaka rep kam lah ban pynseisoh ban thung hajuh. Ka shnong Sutnga ka la kham rim bad ki lum ki wah sawdong jong ka kim biang shuh ban ai lad ia ki nongrep. Na kane ka daw ki Yong War kiba shong ha Sutnga kim lah shuh ban ioh bam ban biang da kaba suk. Ym lah shuh ban leit trei da kaba suk namar hap sah miet sha jngai na la ïing. Ka jing-jied kaba khatduh dei ka jingphet shnong. La don uwei u kñi rangbah uba kyrteng u Lamet, uba la sdang trei ha elaka Shangpung. Une u la ai jingmut ia katto katne ba i

don jaka shaphang shata shaba u la leit. Kumta shisyndon ka Kur ka la khreh la khrum da ka jingmonjur lang. La lum la lang bad la iabam kwai bam tympew bad ki marjan marpa shwa ban iakhlad. La pyniap u sniang u syiar bad la pynlong ka jingkhawai ai khublei ia ki lok ki jor. Tang shu dep pynbiang nadong shadong, ki la mih lang khrui hapoh ka jingialam u kñi rangbah, u Lamet. Hangne dei ban sngewthuh bha ba ym baroh ki la mih ban phet shnong. Don katto katne kiba la iashongkha bad ki Nongsutnga kiba kham bit kham biang bad kiba la don ki khun ki kti. Kine kim treh mih namar ki kur jong ki tnga jong ki ki la ia bah khlieh lang ia ka khia ka shon.

Ka daw kaba ar lehse ka dei ka jingbymiasuk bad ki katto katne ki nongshong shnong ha Sutnga. Ka la jia kumne : ka Sarumi War ka la iashong kurim bad u Lakhon Sutnga. Une u Lakhon suki suki u la wan kam lut ia ki kper ki phrah jong kiba ha ïing jong ka Sarumi. Kumta ka la don ka jingiakajia hapdeng ki kur u Lakhon bad ki Yong War, namar ki kñi kim ju ieh ia la ka doh ka snam ha kito ki por. Ka la don ka jingiaeh dohnud kaba palat, lehse kaba la pynlong ia ki Yong War ban mih noh na Sutnga. Lada ki la mih na kane ka daw, ym tip kumno ki la poi sha ka jaka shong jong ki hadien, kata, kumno ki la phai sha kane ka jaka shong ha Yong Lakhlem. Kaba ngi tip dei ka jingpoi jong ki bad ki jingjia hadien kata, khamtam ka jingriew jong u Moo Kheng Kheng (u maw uba riew kheng kheng haba tied).

1.3 HANGNO KI YONG WAR KI LA SHONG SHNONG

Hapoh ka jingialam jong u kñi rangbah jong ki, ki Yong War ki la wan poi suk sha ka jaka ba ki la thew ban leit. Ki la sher dara ban shong thait ha u lum Yong Lakhlem da kaba thew ban leit wad ka jaka kaba kham bit hadien.

Ka jingshong thait ba shipor, phewse, kan sa kylla long ka jingsdang jong ka por kaba jrong. Ki la thait namar ki la iaid baroh shisngi bad la ki jingkit jingbah bad ki khun ki kti, kumta kim kwah iaid shuh; artat ba ka jaka ka la ibit. Ka la don ka wah duid hajan kane ka jaka shong thait, kumta baroh ki la leit ban dih um bad ban bta khmat sha ka wah. U kñi uba la dep bta khmat, u la ap ia ki pyrsa ki para hajan uwei u maw. Imat namar ba ki la thait eh ki la kham shim por ha wah duid. U kñi u la kwah ban khot ia ki khnang ban iapyrkhat ia ka bam ka sa namar ka la jan sep ka sngi; u la pyrta arsien arwat hynrei ym don ba poi. Kane ka la pynbitar ia u kñi namar ka jingleh kyllut jong ki khun ki pyrsa; u la shim ia kawei ka wait bad u la tied tyngeh ia uwei u maw kum ban khot ia ki sa shisien. Une u maw u la pynkyndit ia baroh da ka jingriew jong u kaba jam haduh katta katta. Baroh ki la iamareh sha u Lamet ban tip ka la jia aiu.

U Lamet u la sngewthuh ba ki kur ki la tieng her, kumta u la ong ia ki "To nguh Blei." Te baroh ki la dem ngon arti arjat. Ynda la lah ka jingmane Blei, u kñi u la kren kumne : "Ko kur ko kha, ko hynmen ko para, khlem poi pyrkhat ngi la poi ha kane ka jaka ba imat u Blei hi u la mang na ka bynta jong ngi naduh hyndai hynthai. Dang myntan phi la iohsngew ia ka sur bajam jong une u maw kaba la riew kheng kheng. Ngam shym la poi pyrkhat ba ka jingsawa kan mih jam katto katto, nga la shu tied da kane ka wait ban khot ia phi. Te phi la iohi bad phi la iohsngew da lade hi ba u Blei u la pynkhreh ia kane ka jaka na ka bynta jong ngi. Hangne ngin shong ngin sah, ngin thaw ka duwan ka dupat, ngin pynlong ka nguh ka dem, ngin trei ngin ktah bad ngin roi ngin par." Tang shu kut ki ktien jong u kñi, baroh ki la risa shaw da ka jingkmen namar ki la iadei jingmut nadong shadong.

Ia kane ka jaka ba ki shong ki sah la khot "Ka Pohshnong." Dei ki Yong War kiba la wan shong wan sah nyngkong eh ha kane ka jaka. U Ksoo Nai uba la wan shong shnong nyngkong eh ha Mynsoo, u la wan kham hadien ia ki Yong War kiba la wan shong ha u lum Yong Lakhlem.

Uta u maw ba riew kheng kheng u kylla long u maw uba don ka jingiadei ha ka niam ka rukom jong ka Kur. La khot kyrteng ia u "U Moo Kheng Kheng", ban pyniadei bad ka rukom riew jong u namar ym don ka kyrteng ka ban kham iadei ban ia katei. (Ngin sa iapeit shaphang u Moo Kheng Kheng kham hadien).

1.4 KANO KA JAKA TRAI DUH KI YONG WAR

Ha kaba sdang ngi la ong ba ka long kaba eh shibun ban lap ia ka tynrai bashisha jong ka Kur. Pynban lah hi ban tip khyndiat khynsoit ha kane ka phang. Ki Yong War ki la wan na shaphang ri War Jaintia. Ki la leit shong shnong ha Sutnga bad hadien pat ki la saphret shawei.

Kat kum ka jingtip jong ngi na ki khana pateng barim bajah, don ar tylli ki daw, kiba, lehse, ki la pynlong ia ki Yong War ban wan shong shnong ha Sutnga. Kine ki long :–

Kaba nyngkong : Ka la don ka thma hapdeng ki hima ri War kaba la neh kumba saw ne san snem. Ki briew ki la iap da ki bun phew ngut bad kiba mynsaw ruh ki bun. Katto katne ki briew ki la thait ia kane ka huri hura, kumta ki la mih noh na ka jaka shong jong ki shaphang Lamin. Ha kane ka por ki la iohsngew ia ka jingkhraw ka nam ka burom jong u Syiem Sutnga. Kumta ki la pyrkhat ban wad jaka rieh ha ka hima jong u. Ki la wan pan jaka na u ban ioh shong bad ban rep ban riang, ki da kular ban ia im suk sain bad ki khun ki raiot jong u. Ha kaba nyngkong ym don

ka jingiasngewthuh kaba pura ha ka ktien ka thylliej bad ki paid babun, namar ki War wat haduh mynta ki kren ka ktien War kaba iapher na kiwei pat ki tnat ka ktien Khasi. Wat la katta ruh, u Syiem u la shah ia kine ki briew ban sah ha ka hima jong u. Hadien shiphang ka sa don ka jingiasngewthuh kaba biang ha ka kren ka khana. Ka la sdang ruh ka jingiapoikha poiman bad ki Nongsutnga.

Kaba ar : Ka la don ka khlam kaba la sdang napoh ri thor (Bangla), kaba la pur shaduh ki lum ri War namar don kiba leit trei shapoh ri thor. Bun ki briew ha ri War ki la iap bad bun ki dang thiah pang na ka daw jong ka khlam. Katto katne ki briew kiba kwah ban lait na kane ka khlam ki la pyrkhat ban mih noh na la ki shnong bad ban leit phet shawei khnang ban ym ioh ia ka jingpang khlam. Shi-kynhun na ki ki la leit sha ka hima Sutnga.

Ynda ha Sutnga, ia kine ki briew kiba la wan na shapoh ri War la tip kum ki "War". Ki la iakren iakhana ha ka ktien jong ki hi tad haduh ba ki la iajan bad ki paid nong-shong shnong jong kito ki thain. Kiwei pat ki briew ki kren shaphang jong ki da kaba khot ia ki 'ki War'. Kum ka nuksa :

"Shano phin leit ?"
"O ngan leit sha ïing ki War."
"Phin leit trei bad no ?"
"Ngan leit trei bad u Sman na War."

Suki suki kane ka jingkhot ka kylla na ka kyrteng jong ka jaka na kaba kine ki briew ki la wan sha ka jait jong ki. Ynda kham slem lei lei ki briew kim ju patiaw shuh ban wad ia ka jait bashisha jong kine ki War. Ia ki la tip noh da kane ka jait ka kynja bad ym tip ei ei shuh ia ka tynrai jong ki. Kumta la khot ia ki "War" haduh mynta mynne.

1.5 HA LUM YONG LAKHLEM

Hadien ba ki la wan poi na Sutnga, ki Yong War ki shong skhem noh ha kane ka shnong thymmai. Ki trei ki ktah, ki iaid ki ieng ha ka jingsuk jingsain. Ki ialeit iawan bad ki briew na kiwei pat ki jaka khamtam ha ka iakylliang mar mata. Ka shongkha shongman ruh ka iaid lem bad kane ka jingleit sha kiwei pat ki shnong. Ia kane ngi lah ban pynsabut na ka nuksa jong ka kmie jong ka Iawbei jong ngi. U kpa jong ka u la dei na shaphang Shiliang Myntang.

Ka jingtrei ba kongsan jong ki Yong War ha kita ki por ka la dei ka jingrep kba lum. Ka jingrep kaba bha eh ka la dei ha u lum Musmai bad ha ki jaka ba hajan jong u. Hynrei ka jingrep kba kam neh ha kajuh ka jaka bun snem namar ynda kawei ka jaka kam seisoh shuh, hap leit wad noh shawei pat. Ha kane ka rukom ki Yong War, la ong, ba ki la poi ban leit trei shaduh ki phud ka wah Myntang.

Nalor ka rep kba, ki rep ruh kiwei pat ki jingthung jingtep kum ki jhur ki jhep, u riewhadem, u pai, u sohphan, u sohjew, u sohtrun bad kiwei. Ki don ruh byllai ki jingri kum ki masi, ki blang, ki syiar. Ha kito ki por kim pat tip ia ka sha ka dud, kumta haba ki thngan ki bam ka ja bad ki dih ia ka umja ba la shet na u khaw, hynrei kane kam khlain kum ka kiad. Dei hadien ynda la kham iaid ki por ba ki briew ki la nang ban shet kiad bad ban pynkhlain ruh ia ka haduh ban pynbuaid. Ha iew ha hat kim shym la don pisa ha kito ki por, ia ka jingiadie iathied la pyniaid da ka jingiakylliang mar mata. Ki la ju iakylliang bad kiwei na ka bynta ka tiar kaba kim don; kum, uba don da ka mluh u iakylliang bad u khaw uba kwah mluh.

Wat la ka rep ka riang ka la dawa ia ki Yong War ban mih na uwei u lum sha uwei pat, kim shym la iehnoh ia ka

jaka shong jong ki. Ki la neh hajuh, bad ki la shu leit trei sha ki lum ki wah.

Ka *rukom im jong kito ki longshuwa jong ngi, imat, ka la long kaba shisur; ym don jingkulmar. Ka jingsuk ka synshar ia ka imlang sahlang jong ki. Ki la don la ki nong-pyniaid kum ki kñi hapoh ka jingsynshar jong u kñi rang-bah. Ka ktien ka dei kaba tam; kim ju kular kulmar khlem da pyndep ia la ka jutang. Ka jutang kaba la kren ka neh bad kim ju pynkhein ia ka namar ki tieng ioh 'dkut u thylliej' kumba sneng ki tymmen.

Ngim tip katno por ki Yong War ki la shong ha kane ka jaka. Ka paw shai bha na ki dak ki shin kum ki maw ïing maw nongrim ba ki la roi bha. Ryngkat bad ka jing-bun ki ïing, ki khun ki kti ruh ki bun bad imat ki la iar u tnum u tyndai sha ki laiphew ïing ei ei. Bun na ki ki la don phra ne khyndai ngut ki khun; katto katne ki la don wat khatar ngut ruh. Kumta ngi lah ban mutdur ia ka jingbun briew bad ynda la wan ring u Sajar ka la long ka jingring mraw kaba kat ka jingring mraw shisha.

Ka Bynta Ba-Ar

2.1 KA OOR WAR

Shisien pyrkhat ngim lah ban khot ia ka Oor ka 'Iawbei' jong ngi; namar la don bun ki pateng ba ha shwa ia ka. Hynrei shah ia nga ban khot ia ka "Ka Iawbei" jong ngi, namar dei na ka ba ngi la roi la par. Lada ka Oor kam shym la im hadien ba ka la hap hapoh thliew, lehse ngin ym don hangne ha pyrthei; dei na i ba ngi roi. Ka la dei na wa Oor ba ngi la hiar pateng da shisha. Kumta nga sngew ba ka dei hok ia ngi ban khot ia ka "Ka Iawbei" jong ka kur ka kpoh jong ngi.

Kumba la ong mynshwa, la ai kyrteng ia ka ka "Oor" namar ba ka la hap hapoh thliew. Ka kyrteng kaba dap jong ka ka dei ka 'Sngi'. Don kiba khot ieid ia ka ka Ngi Oor. Ka Oor ka dei ka khun kynthei bakhatduh jong u Siñ Shymylliang uba na Shilliang Myntang – Pdein Iadaw. Ngim tip ia ka kyrteng jong ka kmie jong ka Oor.

Ban iathuh khana kumno ka Oor ka la hap hapoh thliew ka long kaba suk bad baroh ki ma ki pyrsa ki tip lut. Ia kaba la thoh hangne, ka long tang ban buh nongrim ioh ki pateng hadien habud ki klet noh kumno re; ioh ki kynnoh pap ia ngi kiba mynta.

Ka la don ka jingsuk katto katne snem ha ka shnong ba ki Yong War ki la shong, ha lum Yong Lakhlem, tat haduh ha kawei ka sngi katba ki kynthei khynnah ki dang iadung iapeh ha phyllaw ïing la jong. Kyndit kyndit u la wan u riewkhlem rain. Une u la wan da ka jingthmu kaba sniew ban pynhiar kput. La bud ia u da ki paid ki hajar jong u kiba la ieid ia u khlem don u pud. Ka leit jia ba uta u dei u Sajar Nangli ia uba bun ki briew ki iaroh bad burom. Na ka bynta ka Kur Yong War u Sajar Nangli u dei u dusmon bad uba khlem ka mynsiem briew. Ka pyrthei Khasi–Pnar lehse ka khein burom ia u kum u khla-ka-wait, u 'riewkhraw. Um shym la long kumta ia ka jait War.

Une u Sajar u la wan sni ha ka por ba ym don don briew ba nud ban ialeh pyrshah ia u. Ki ju ong ba u nongshoh-noh u tieng ia ki briew ki babha. Kane ka dei shisha haba peit ia u Sajar. Ki rangbah bad ki samla shynrang ki la leit trei sha la ki lyngkha ki risai bad ym don ba nang ban kieng stieh na kito kiba sah ha shnong. Ha ka por bam ja sngi, uta u Sajar u la wan bad u la rah da ki rimet bad ki siej lung. Ia kine u la pyndonkam ha kaba ring mraw ia ki Yong War.

Ki tymmen ki ju iathuh khana da kaba jaw ummat shaphang kane ka jingjia. Ki paid u Sajar ki la ker kut ia ka shnong rit ha Yong Lakhlem khnang ban ym don mano mano ban lait rung bad ban ym ai lad iano iano ban phet noh. U Sajar u la hukum ia sawngut ki nongbud jong u ban suh lyngba da ki rimet bad ki siej lung ia ki sla kti jong ki kynthei khynnah baroh. Ka jingiam jinglynniar kaba ym don pyrthei shuh katba ki siej ki thri ki sam lyngba ia ki lynghoh kti. Pynban u Sajar, u 'riewkhlem dohnud, um sangeh ia ka jinglehbein jong u. Ynda la dep suh lyngba lut baroh, u Sajar u la hukum ba yn ring ia baroh kat shaba u leit. Namar ka jingpang jingtyrha ki kti, ki la shu bud kum u ksai ia u thyrnia. Ia kiba iapler iapang la shu ring syllud kum ia ka mrad ka mreng. La shim lut ia ki tiar ki tar iapom na ki ïing baroh; la khar lut ia ka ksiar ka rupa na ïing na sem bad na ki shkor bad ki kti. Ia ka ksiar ka rupa kaba kham eh ban shim na ki shkor bad ki kti, la ong ba la shu pajut khlem jingisynei haduh ban da dkut ki shkor bad da khohsnep ki shynriahti. Ynda la dep lute lut nadong shadong, la thang dumok ia ki ïing ki sem baroh.

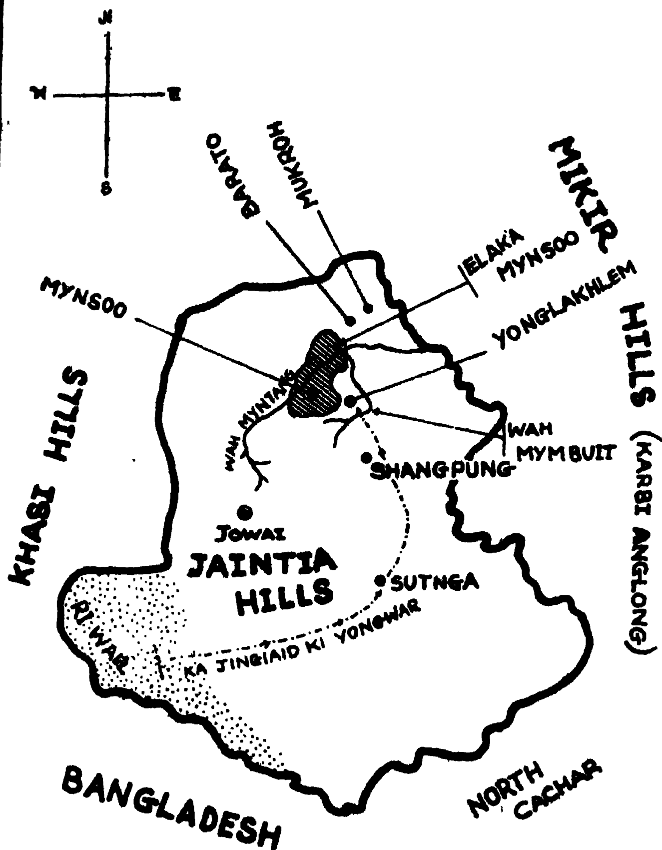
Katba ki rangbah bad ki samla shynrang ki dang iabam jasong hai-re-hai mynsngi, kyndit kynsan ki la iohi ia ka tdem ka baiong bad ki thylliej ding ba klang sha bneng. Shisyndon ki la iabeh na Musmai bad na kiwei pat ki jaka rep ki da pyrta artat lynti ia kiwei ban ialeit baroh.

Ynda la poi ha shnong, ki lap ba la lko pom. Ym don ei ei shuh; ym don briew, ym don ïing shuh, lait tang ki ksew kiba jlew sngew ngiew hew shi hew. Sia sia ki la bud dien da kaba mareh. Kyndit kynsan ki la iohsngew na sha jngai ia ka jingiam briew. Ka jingtieng ka la pynieng ia u 'niuh-khlieh jong ki. Hynrei kim kyrtiang dien bad da kaba rah tang ka wait prong ha la ka kti ki la leit ban pyrshang ban pyllait im ia kiba la shah ring. Haba ki paid u Sajar ki la iohi ia ki. ki la sangeh khuk shisyndon ban ialeh. Ka jingialeh ka la long kaba ym iakob ei ei. Ki paid u Sajar ki la don ki tiar ki tar iapom katba ki nongialeh pyrshah ia ki ki la don tang ki wait bnoh, namar ia ki stieh ki wait na ki ïing jong ki la lah tuh lut bad ia ki ïing la thang. Kat uba tur sha khmat u kyllon kram bad ka khlieh jong u ka hap ha madan. Kat uba pynliem ia la ka wait, la shah suh na ki lhoh kti. Kine ki khla wait ba shisha kim shym la tieng ei ei namar ka hok ka pynksan ia ki, kumta ki la tur khlem kynran dien shuh da kaba pha ia la ka jingim, namar ki la sngew ba ka jingim ka long kaba kordor bad ia ka jingim dei ban pynksan da ka jingim hi. U Sajar u la long thik kum u nongshohnoh bad u nonglute uba wan ban kurup ia ka hok kiwei. Haba la lut ki nongialeh pyrshah, u Sajar u la nang tur sha khmat.

2.2 BALEI LA WAN RING MRAW IA KA KUR

Kane ka bynta kan sakhi ha khmat ka pyrthei, la ka jait War kaba niew ia u Sajar "u khlemrain", ka long kaba dei ne kaba lait. Don ki ban ong, lehse, ba ki pynrem ia u bapli u Sajar tang namar kane kawei ka kam pohjait katba ki la don kyrhai ki kam babha jong u. Hooid kata ka lah ban long kaba don jingmut, hynrei lah ban pule shuh.

Ki don ar tylli ki daw kiba la pynlong ia u Sajar Nangli ban wan pynjot ia ka Kur Yong War.

MAP OF JAINTIA HILLS

Kaba nyngkong ka dei : Ka jingphet shnong jong ka Kur na Sutnga,

Ka baar ka dei : U Moo Kheng Kheng.

2.21 KA JINGPHET SHNONG

Ha ka por ba u Sajar Nangli u la long u Lyngskor Rangbah[1] jong u Syiem Sutnga, la don ki khawait jong ngi kiba la ieid bha ia u. Ki tymmen ki iathuh khana shaphang u Sman, u Tyngkrein, u Thnom, u Tden bad kiwei. Kine ki la long kiba la kyrshan bha ia u Sajar ha ka por ba u dang iabha bad u Syiem. Ka la jia ryngkhat ba ynda ki la phet shnong, ka jingbishni jong u Syiem ia u Sajar ka la nang jur, haduh ba la poi sha ka jingmut ban aibih ia u Sajar.[2] U Sajar u la sat sia ia kiba ha ïïng jong u Sman, u Tyngkrein, u Thnom bad u Tden, namar ka la long kum ka jingiehnoh bein ia la u Lyngskor ha ka por ba u shem jingeh. Ha ka jingshisha kine ki la mih ryngkat bad la ka Kur ban leit wad jakpoh. U Sajar u la kwah ban pynhiar kput ia kine bad ka kabu jong u ka la poi ha kawei ka sngi.

Hato kane ka daw ka biang ban pynjot ia ka kur baroh kawei ? Kane ka dei ka jingkylli.

2.22 U MOO KHENG KHENG

U Moo Kheng Kheng u dei uto u maw ba u kñi rangbah u la tied haba u la khot ia ka Kur ban wan sngap ïa ki kyntien jong u hadien ba ki la ďang shu lah ïuh kjat ha ki lum ba kin sa shong. Une u maw phylla u la sawa jam kat

---

1. U Primrose Gatphoh, *Ki Khanatang bad u Sier Lapalang* (Shillong : Ri Khasi Press, 1967), p. 90.
2. U Primrose Gatphoh, p. 91.

haduh ban pyntieng ïa ki longshuwa jong ngi. Ki la ngeit ba une u maw u don ka sap blei aiu-re bad kumta ki la pynlong ka niam ka rukom ban mane ïa u Blei uba la pyni ka dak phylla lyngba une u maw. Haduh mynta dang don ki dak ki shin jong ka kñia ka khriam ha ka jaka ba une u maw u la don, shwa ka jingring ia u.

Kat kum ki jingïathuh khana pateng, la ong ba shisien katba ki Yong War ki dang pynlong ka shad niam, ki la tied ia une u maw. Ha kajuh ka por u Sajar Nangli bad la ki paid ki la dei iaid lynti najan u lum Mupnar. Tang shu iohsngew, u Sajar u la sngewtieng bad kumta u la phah nongsyntiat. Ki la shem ba dei ki Yong War kiba dang iatied ia u maw. Ia kane ka khubor la ai ha u Sajar uba la dang ap. Tang shu tip ba dei ki Yong War kiba lehniam, u Sajar u la kynmaw tiak ia ki jong u Sman bad u Tyngkıcin. Namar ka jingsawa, u Sajar u la sheptieng ioh une u maw u don ka sap phylla ban pynjot ia u bad ki paid ki hajar jong u; ne une u maw u lah ruh ban ai jingjop ia u. Ha kata hi ka khyllipmat u la thmu ban wan dakhol noh ia ki lum Yong War. Pynban um shym la leh ia kata namar u la kwah ban rah suk ia u maw bad ia ki paid baroh khlem da ia um snam; artat, u la artatien ioh u maw u pynkhlain ia ki trai jong u.

Ka kabu ksiar kaba u Sajar u la jied dei ha ka por myn-sngi. U la pynkhreh pynkhrum bad u la wan pynjot ia kito ki bym lah ban ieng pyrshah ia u.

O, wow, 'Meingi, balei pham iam !
Katne jinglehrunar haram.
Hyndai pha iam pha sngewsih kthang;
Haba ia hok u klew ryngkang.

Shano ki sur ko lum ko wah ?
Mano ba tap mano ba kah ?

Wow, jingarsap ko thai synrang !
Phim sngewbynnud phim shym sngewsang.

Kata !
Kata kein dei ka sngi;
Haba ia hok la leh dukhi.
Da sngew !
Da sngew kumba ki aiom ksiar;
Shapoh ki rngai ki la her diar.

Phuit !
Phuit phi ki lyer synrai;
Phim shym la ud phim shym la btai.
Wat phi Mymbuit !
Phim shym la tdem;
Ia mynsiem jot ban rai pynrem.
Shyllang ka sngi shyllang u bnai;
Ka jutang bah ka la dkut jdai.

Kumta shisien pyrkhat ka paw ba dei u Moo Kheng Kheng uba la long kawei na ki daw jong ka jingring mraw ia ka Kur Yong War.

2.23 SHUH SHUH SHAPHANG U MOO KHENG KHENG (i)

Mynta ka jingkylli ka wan : Hato u Sajar u la ring ne em ïa u maw ?

Ki jingiathuh khana pateng ba dang iaid haduh mynta mynne ki ong, ba uto u Moo Kheng Kheng ba don ha lynti na Barato sha Mukroh u dei uta u maw jong ki Yong War hyndai.

Don ar tylli ki jingiathuh khana kiba ïadei ha kane ka phang jong ka jingdon uto u maw ha markhap Barato bad Mukroh. Kaba nyngkong ka ong ba u Sajar u la ring ïa u

maw da kaba kyrmen ban ïoh jingïarap ha ki por bakhim. Ynda u la poi ha ka pyntha Barato – Mukroh, la don katto katne ki paid kiba la pyndik ia u. Kumta u la kwah ban pynkhlain ia ka main la jong da kaba khot jingïalang. U la pyrshang ban tied ia u Moo Kheng Kheng, hynrei ym don jingsawa ei ei. Ha ka jingsarong jong u, u la kem ding da ka jingbitar namar u maw um shym la kohnguh kat ia u. Te u la tied tyngeh na i jaka ba kham jem bad i khein artat. Hadien kata u la iehnoh ia uta u maw hangta ha lynti ha kaba u don mynta.

Ka jingiathuh khana ka baar pat ka ong ba dei ka Thai War kaba la wanlam ia une u maw. Ka Thai War ka la mih ban leit shong ha Barato bad ka la ring artat ia u maw. (Sa kawei pat ka para jong ka Thai kaba kyrteng ka Sngi ka la leit shong sha Nongphyllut. Kine baroh ar ki la mih na la shnong namar ki tnga jong ki ki dei na kitei ki shnong).

Na kine ki ar tylli ki jingiathuh khana, sngew kumba ka baar kam don jingiadei. Ha Barato ki don ar tylli ki jaka mane blei jong ki Yong War bad kine ki jngai na u Moo Kheng Kheng. Kumta lada i Mei ieid Thai i la ring ia u maw, u la dei ban don kham sha jan ka jaka lehniam.

Ngin tainia khyndiat hangne ban peit lada ka jingiathuh khana ka banyngkong ka lah ban iadei ne em.

1) Kiba bun hi ki jingiathuh pateng ki ong ba dei u Sajar uba la ring ia u tei u maw. Kumba la ong haneng, u Sajar u la iehnoh ia u maw haba u la i ba ym larkam shuh ban ring ia u. Haba peit ia u maw u i iadei dur bad ki parom. Ki tymmen ki iathuh ba uta u maw barim bajah u la don u 'thylliej'. Ngim tip uba kumno u thylliej, kum u jong u briew ne kum u jong ki mrad; ngim tip ruh lada uta u maw u la don ki rymmiang shyntur bad ki iasyriem bad ki jongno. Kaba ngi sngew dei ban pynkut ka long ba shisien ba la don u thylliej te la dei ban don ka

shyntur bad ki rymmiang shyntur. La ong ba la pynkhein ia u thylliej da u Sajar haba u la shoh ia u. Mynta haba ngi peit ia uta u maw, ngim iohi shuh ia ka dak jong ka jingdon thylliej; ia ki rymmiang shyntur ngi lah ban ong ba ki la lyngkot. Hynrei ngi dang lah hi ban mutdur ba kito ki ar bynta ba la pyniakhlad da u muid, dei kita ki rymmiang shyntur. Ha ka liang ka dur ka dar, u maw u long kum ka dur ar-la-ar dong (rectangular) malu mala. U kham rben ha kawei ka tduh. U kham jem ruh ha kawei pat ka tduh namar ka kham long maw shyiap hangta.

2) Haba ngi iakren shaphang ka jingring, ngi lah ban pyrkhat ba kam da long kaba suk ia u Sajar ban ring ia u maw uba heh. Pynban, namar ka jingbun paid jong u, ka jingring ka long kaba la lah ban long. Lehse la shna ka kynja lyntang kaba heh bad la pynkiew ia u maw hangta. Ne, ka lah ruh ban long ba haba la pynkhreh bha ia ka jingrah, kumba khatsan ne arphew ngut ki rangbah ki la lah ban rah ia u. Ha kito ki por lei lei, ki tymmen ki shait ong, ki briew ki dang khlain bha.

3) Haba peit ia ka jaka ba u maw u don, ka jingiathuh khana ka iajan bha bad ka jingshisha. Ki don bun ki maw ha kata ka jaka hapdeng Barato bad Mukroh. Ia ki maw la buh khnang imat ban pynlong uwei u lain. Ki don ki maw shongthait; ki don ruh ki maw pynieng. Ha uwei na ki maw pynieng, dang don kiba pynlong ka kñia ka khriam haduh mynta.

U Moo Kheng Kheng u don hajan ki maw shong thait. Ki don san tylli ki maw shong thait ba la buh ha u lain marjan marjan. Napdeng kine ki san tylli, lai tylli lah ban iohi bha; ar tylli pat la jan tep ka khyndew. Ia kine ki maw shong thait la buh halor ki maw pynshong. Uta uba ki briew ki shait kdew kum u Moo Kheng Kheng, u don ha khmat u maw shong thait uba lai bad kham ha tbian. Ym don maw pynshong hapoh jong u. Haba bishar ia kine ki

maw, ngi sngew lah ban ong ba u Moo Kheng Kheng um dei u maw shong thait. Imat la shu buh ia u lyngkrang ha madan. Lada u Sajar u la ring ia u, la shu ieh ia u ha madan, katba ma-u pat u shong halor u maw shong thait u balai. Lehse, u Sajar u la buh kjat ruh halor u Moo Kheng Kheng. Mynta u maw u don kham halor ka madan. Ka lah ban long ba katba nang iaid ki por, ka khyndew madan ka la twa bad u maw pat u la neh hajuh bad kham halor katba ka madan ka nang ngam khyndiat pa khyndiat. Ka jingdon jong u maw ha khmat u maw shong thait u balai ka la pyntharai ruh ia ngi ba lehse katba u Sajar u la shong thait, la synran ia u da arngut na sha kamon bad arngut na sha kadiang.

4) Shaphang ka jingsawa jong u Moo Kheng Kheng, ki don kiba ong ba ka dang don haduh mynta. Katto katne lei lei ki nud wat ban ieng sakhi ruh namar ki la tied ia u maw da lade. Ki jingiathuh khana pateng pat ki ong ba u maw um riew shuh namar u la khein u thylliej. Ia ka jingriew kaba don mynta, ngi lah ban ong ba ka long kaba shisha. Pynban kam da sawa jam shuh. Ha ki por mynhyndai, haba tied ia u maw lah ban iohsngew na sha jngai. La pyndonkam ia u kum ban khot briew haba lehniam bad artat ruh haba leh rong leh tamasa. Kumta ka jingiapher ha ka liang ka jingsawa, ka dei tang ka jingheh bad ka jingrit ka sur.

5) U Moo Kheng Kheng u la don ha ka jaka ba ki Yong War ki la shong shnong nyngkong eh ha Yong Lakhlem. Hangne kiba bun ki maw ki iasyriem ka dur ka dar bad uto u Moo Kheng Kheng ba mynta Kine ki maw ha Yong Lakhlem bad ha Kynjin Tympong kim don jingsawa phylla. Haba pynpait khyndiat na ki, ki iasyriem shi katdei ha ka liang ka met, bad u Moo Kheng Kheng. Kane ka nang pynlong shuh shuh ia ngi ban pyrkhat ba uto u maw u la don mynshwa hapdeng kine ki maw.

6) Ka jingdon jong ki ar tylli ki jaka mane blei ha Barato ka pynpyrkhat ruh ia ngi ba ioh lehse haba la ring mraw ia ki Yong War da u Sajar, la set ia ki ha kito ki jaka. Kumta na ka daw ka jingtyrha ki jingmong ha ki lynghoh kti ne namar ka jingthngan, bun na ki ki la iap. Hadien pateng la pateng haba la iathuh shaphang kane, ki Yong War ha Barato ki la kwah ban seng niam ha kito ki jaka ba la jaw ka snam ki longshuwa jong ki.

Hangne haneng ngi la pyrshang ban ong ba uto u Moo Kheng Kheng ha markhap Barato bad Mukroh u dei u juh uta u Moo Kheng Kheng jong ki Yong War hyndai ha lum Yong Lakhlem. Ym don ki jingpynshisha kiba biang bad kiba skhem kat haduh ban ym bakla. Ngi la shu shaniah ha ki jingiathuh pateng. Ngi kubur ba ki don ki jingeh ban pdiang lut ia kaba la ong. Kum ka nuksa : Ia u maw la lah ban wanlam da uwei pat u briew bym lah ban tip, bad na kawei pat ka jaka. Uto u maw u lah ruh ban iasyriem ia bun kiwei pat ki maw ha kylleng sawdong ka ri. Ne, ki don bun kiwei pat ki daw kiba lah ban pyniap nia ia ka jingong jong ngi ba u maw ba mynta u dei uto u maw barim.

2.24 SHUH SHUH SHAPHANG U MOO KHENG KHENG (ii)

Ka dur ka dar jong u Moo Kheng Kheng kat kum ki parom ka lah ban wanlam ka jingpyrkhat ba lehse une u maw u don jingiadei bad ka jingmane jong ki Hindu ia ka blei Kali [1] Kane ka blei ka sei ia la u thylliej shabar shyntur. Ha ka jingsngewthuh jong ki Hindu, ka jingsei thylliej jong

1. Vassilis G. Vitsaxis, *Hindu Epics, Myths and Legends in popular Illustrations* (Delhi : Oxford University Press, 1981), Pp. 84–91

ka blei Kali ka long ka dak jong ka jingthrang snam jong ka. La ong ba kane ka blei ka long kaba dukhi khait. Ka ju pynjot kat ia kiba kam sngewbha.

Lada ngi khein ba ki Yong War hyndai ki la long Hindu, te lehse u Moo Kheng u lah ban long ka dur blei Kali. Te lada kumta, ka jingjied jong u kñi rangbah, u Lamet, ia u maw ban tied ka long kaba don jingiadei. (Pynban ki jingiathuh khana ki ong ba u Lamet u la shu tied ia u maw uba la don hajan jong u). U maw u la don u thylliej bad la sei ia u shabar, lymda kumta un ym khein. Sngew kumba ka don ka jingiajan hangne bad ka Kali. Nangta la ong ba u Sajar u la wan dakhol ia ki Yong War namar ka jingbishni bad ka jingtieng. Kumba ka blei Kali ka long ka nongpynjot, u maw ruh u la long uba la pyntieng ia u Sajar. Imat u Sajar ruh u la long u Hindu, ne ? Da kaba don ia u maw, u Sajar u la tharai ba yn ym lah ban pynjot ia u hynrei un sa lah ban pynduh ia kiwei.

Ngim lah ban pynkut jynduh la ki Yong War ki la long Hindu ne em. Ka shnong trai jong ki na shapoh ri War ka iajan bha bad ki them dkhar Bangla. Ha kito ki por ki la ialeit iawan bad ki 'khar Shilot bad Jaintiapur. Kumta lehse kine ki la ktah ia ka rukom pyrkhat bad rukom mane blei jong ki wat lada kim shym la kylla Hindu.

Wat la katta ruh, ngim dei ban klet ba ki Yong War ki la khein burom ia u maw namar ka sur baphylla jong u. Lada kam don ka sur, lehse, ym don ba ñiewkor ia u maw. U la riew nyngkong eh ha ka por ba ki Yong War ki dang iabta khmat bad dih um. Ka jingsawa ka la long kum ka dak ba u Blei u pynpaw ia ka jingieid jong U ia ki briew. Haba ngi shim ia kane ka jingmut, ka jingianujor ia u maw bad ka blei Kali, kam don jingmut shuh. Artat ym ju ioh-sngew ba iathuh khana ba ki Yong War ki la mane ia u maw.

2.3 HADIEN KA JINGRINGMRAW

Ha ka por ba la wan ring u Sajar ia ki Yong War, u Siñ Shymylliang, u kpa ka Oor, u la don shapoh Bhoi. U la leit ban iakylliang masi khnang ban ioh kiba kham bha na ka bynta ka lur ka rep lyngkha namar ha kane ka por ki la sdang ban rep pynthor ruh. Tang shu wan phai sha la shnong, u la tip ia kaba la jia, ba la ring bor u Sajar ia ki Yong War. U la rung ha ïing ki briew ban kylli shaphang ka jingjia. La iathuh ia u nadong shadong shaphang ka jingshah lehbein jong ki khun ki kti jong u. U la iohsngew ba ym don ba la lait na ki kti ba shyrkhei jong u 'riew-bymman lait tang iwei i khunlung rit ba la hap hapoh thliew kruin. Kane ka thliew ka dei kaba don ha lynti ba la dei iaid u Sajar bad la ki paid, lem bad kito kiba la shah ring mraw. Ngi lap kum kine ki thliew hangne hangtai ia kiba la pynlong thliew da ki khynnah haba ki tih ia ka 'dewjem ban pynlong kuli siat sim. Ki mrad ruh teng teng ki khlong ia kine ki thliew, khamtam kito kiba bam kruin.

Haba u Siñ u la iohsngew shaphang i khunlung ba hap, u la kynmaw ia la i khun barit iba dang hynriew bnai. U la kylli mano ba la tam ia i bad mano ba la sumar ia i. Ka jubab ka la long ba dei u Ron Syntem uba la leit bud ia ki Yong War bad uba la lap ia i khunlung.

Mar kumta u Siñ u la ieng ban leit sha ïing u Ron. Ynda la poi, u Siñ u la peit bniah ia ka dur i khunlung bad u la ithuh ba dei i khun la jong pynban. Ka jingiam kaba khliang shi khliang ka la sangeh ynda u Siñ u la kynthup ia i khunlung ha la shadem. Kane ka la pynshisha shuh shuh ba i dei i khun jong u, bad ka sap kpa sap khun ka don wat ha ka jingsngew jong i khunlung barit ruh. U Siñ u la ainguh ia u Ron bad kiba ha ïing jong u namar ka jingkitkhia jong ki ban sumar ia ita i khunlung. Nangta u la rah ia la i khun sha ka ïing ha kaba u la sah.

Hadien katto katne sngi u Ron u la iathuh khana ia u Siñ kumno ba u Sajar u la wan hor ia ki Yong War. U Ron u la buddien ia ki Yong War ba la shah ring mraw namar u la iaieid bad kawei ka samla na ka Kur. Ki la mut ban ia shongkurim noh hadien katto katne bnai. Ka jinghor u Sajar ia ka lem bad kiba ha ïing jong ka, ka la pynpulom ia ka jingthmu jong u Ron. U bapli u la ïam pait dohnud namar ba u la duh ia la ka baieid kaba la long ka jinghun mynsiem jong u. Katba u dang bud ha ka jingduh jingkyrmen, kyndit kynsan u la iohsngew kumba iam i khunlung. U la iaid shaphrang sha ka phang ba mih ka jingiam bad u la lap iwei i khunlung hapoh thliew. La tap lut ia i da ki kruin kiba par kylleng kylleng ka met. U la shim ia i bad u la rah sha la ïing. La pynsum pynsleh ia i da ka jingiarap jong ki hynmen kynthei jong u Ron. Ine i khunlung i la hap na ka jynbah jong ka kmie namar ba ym lait kti shuh ban pynskhem ia ka, ba la shah suh ki kti baroh ar.

U Ron Syntem u la iarap ia u Siñ ban sumar ia ita i khunlung, namar u la sngewsynei ia i ba im don kmie shuh bad ba la lap ma-u hi ia i.

Ngim tip ka la jia aiu ia kito kiba la shah ring khlem jingisynei ha u Sajar. Kaba ngi lah ban tharai ka dei kane : lehse, bun na ki ki la iap mynsaw ha lynti namar ka jingtyrha ki jingmong bad bym don bam don dih. Ngam tharai ba u Sajar u la don jingthmu da kawei pat, kum ban pynlong shakri ia ki, namar lada kumta, un ym suh lyngba ia ki lynghoh kti jong ki. Ka jingring mraw jong u ka la long tang ban pynhiar kput bad ban leh bein.

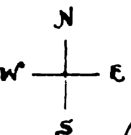
Ka Bynta Balai

U Moo Kheng Kheng

Map of MYNSOO VILLAGE

SHA BARATO

THYLLIANG

LUM KAROT

MYRCHA KH ANGLUTI

LUM
RMU

ANG

WAH MYN

LESH

MYRCHA KÑIA WYRNAI

IA

(Iew)

P.W.D ROAD

LUM NANGRIM

LUM YONGSNIANG

P.W.D ROAD

MYRCHA LAJAI

PUD SHNONG

SUROK

KI LUM

KI WAH

KI MYRCHA

By
Harold Lyngdoh
&
I. Warpakma

Ka Tpep War

Ka Leshka

3.1 KA NIAM KA RUKOM

Ngin phai khyndiat shadien, kata, sha ki por shwa ban shah paring ha u Sajar Nangli. Hangne ngi kwah ban kren khyndiat shaphang ka riti ka niam ka rukom.

Ka jingngeit ha u Blei ka don ha ngi ki Khasi Pnar naduh barim bajah. Khlem jingartatien, u Khasi u long uba riewblei haduh katta katta. Ym don ka kam kaba un sdang khlem ka jingnguh ia u Nongthaw. Namar ka jingbymsngewthuh ia ka Jingkhraw jong u Blei (Mano hi ba lah ban shemphang ?), bunsien ka jingnguh blei ka iaid sha ki jynthaw jong u Blei kum ka khlaw ba dum ngiew ngiew, ka wah baiong ngain ngain. ki maw baheh bad kiwei kiwei.

Ha ka jingim jong ki Yong War shwa ki por jong ka Oor, ki la nguh la dem blei ha ki bun ki rukom bad ki bun ki jaka.

3.12 KA WAH MYMBUIT BAD KA NIAM

Ki Yong War ki nguh blei naduh hyndai hynthai. Ha ka por ba ki dang shong ha Sutnga, ki ngeit ha ka blei Wah Waikhyrwi. Haba ki la mih na Sutnga ban wan shong shaphang Mynsoo, kim shym la iehnoh ia ka jingnguh jingdem jong ki. Ki la tong shi klong ka "Umblei" na ka Wah Waikhyrwi da kaba mut ban bteng biang ia ka jingmane blei jong ki wat ha ka shnong thymmai ruh.

Ynda ki la poi ha ka shnong thymmai jong ki, ki la kwah ban kyntiew biang ıa ka burom jong ka blei. Ia kane ki la leh da kaba theh burom ia kata ka umblei ba ki la rah na ka Wah Waikhyrwi, ha ka wah kaba ngi tip haduh mynta mynne kum ka Wah 'Mymbuit'. Kane ka wah ka kylla

long ka wah kaba kyntang na ka bynta ka Kur jong ngi. Haduh mynta mynne ki hynmen ki para ki dang niew burom ia kane ka wah wat la ka jingngeit jong ki ka la kylla. Don kiba ngeit ba ka um jong kane ka wah ka lah ban sait khuid ia ka pap ka sang. Don pat kiba ngeit ba kane ka um ka lah ban pynkoit pynkhiah na ki jingpang. Ngam tip haduh katno kane ka long kaba shisha — hynrei nga la iohi da la ki jong ki khmat ia khamtam ki tymmen jong ngi kiba dih ia ka um jong ka wah khlem jingtieng ei ei ia ka pang ka suh, ka prie ka kynroi. Nga la iohi ruh ia ka jingsngewjuh jong ka Kur haba ngi poi sha ki phud jong kane ka wah. Namar ka parom rim bad ka jingburom ia u barim bajah; namar ka jingtip briew tip Blei kaba hiar pateng sha ki hynmen ki para, haba ieng harud kane ka wah sngew kum ban rwai lang bad u Bah Victor Bareh :

"Hangne nga sngew ka snam ki kpa
Ka kynshait jur h'u klong jong nga" [1]

Haba ki Yong War ki la pynkhreh ban kyntiew burom ia ka Wah Mymbuit, ki la mih na shnong la jong da ka jingshad jingkmen, da ka kynhoi ka risa. Uwei na ki uba la rah ia ka umblei, u la kum pynhap ia u klong bad khyndiat ka um ka la hoit ha madan Shetdoh (ba ngi khot mynta). Na kane ka daw ka don ka jingnguh jingdem ha kane ka jaka. Haduh mynta ki dang don ki maw duwan bad kiwei pat ki dak ki shin ban pynsabut ba ka la don ka jingmane blei hangta. Dang ha kine ki snem ba la lah ngi la iohsngew ba ki tymmen ki iakren shaphang kane ka nguh ka dem ha Shetdoh.

Ka um kaba la hoit ha madan ka la kyrsoi bad ka la kylla ka umpohliew kaba dang im haduh mynta. Haba ki

---

1. Victor G. Bareh, *Ki Poetry Khasi* (Shillong : Northern Printers, 1979), p. 14

kñi jong ka Kur ki la iohi ba ka um ka la mih bad ka la tuid, ki la shim ki maw bad ki la shna kynroh sawdong ban pynkyrpang ia kane ka um. Ki tymmen ki iathuh ba kine ki maw kynroh ki dang don haduh mynta, tang ba la tep ia ki da ka khyndew. Ngim tip na kaei ka daw ba la tep ia kane ka jaka ba don ka umblei. Ia kane ka jaka ba mih bad ba tuid ka um, ki dang khot haduh mynta mynne 'ka Umwaikhyrwi'.

3.2 KA KNIA KA KHRIAM

Ka niam ka rukom ki Yong War ka la long kaba shongkun shikatdei. Ka jinglehniam ka la long ruh kaba da bniah bha. Ym bit ban pyntam ne pynduna wat shidana ruh; kiei kiei baroh ki dei ban long kiba dei pura thik. Lada jia ba bakla ym ju kham ioh suk. Haba jia ba bakla u dkhot u lamjew, ka don ka jingsniew jingma ha ka rep ka riang ne ka mih ka jingpang jingjhia. Kumta ym ju bit ban bakla ei ei. Lada jia ryngkhat ba la bakla, hap nguh hap dem pynbiang namar ka lait ka let

Ki Yong War ki don la ka sngi 'Sang Sngi' (sngi kyntang), kata, ka sngi ia kaba ki sumar khuid. Kane ka dei ka sngi Mushai. Ha kane ka sngi kaba ki la jied shisien shi snem, ki kñia ki khriam. Shwa kane ki da lum u synñiang u bynhei ban pyndonkam ha ka lut ka sep. Ha katei ka sngi ba la jied, ki iamih lang khrui ban leit knia halor u lum kyntang jong ki, u lum Mupnar kumba ngi khot haduh mynta. Halor une u lum ka don ka duwan dupat kaba heh duh haba ianujor bad kiwei pat ki duwan jong ka Kur. Ia kane ka jaka ki khot "Lyngdoh Mupnar." Na ka bynta ka niam ka rukom u lyngdoh u long uba donkam eh, namar khlem jingknia ym don niam, bad khlem u lyngdoh ym don jingknia. U lyngdoh u dei uba la jied kyrpang napdeng ki kñi. U dei ban long uba khuid ba kyntang kát kum ka

jingdawa ka kam. U lyngdoh u dei uba tyrwa ia ka nguh ka dem na ka bynta ki paid u Blei. Hangne ngi dei ban sngewthuh ia ka jingiapher hapdeng u "Lyngdoh Mupnar" bad u 'lyngdoh' ba la jied napdeng ki kni; u "Lyngdoh Mupnar" ka thew ia u 'Leimuluk ba khraw duh ha ka jingmane blei jong ka Kur. U 'lyngdoh' napdeng ki kni pat ka mut u nongknia.

Shaphang u Lyngdoh Mupnar, la ong ba u la wan poi ha shwa ia u Lyngdoh Shnong. Kata ka mut ba ki la wan knia naduh kaba sdang shwa ia ka jingwan jong ka niam shnong. Shisien la ong ba ka la don ka jingdum kaba la neh khyndai sngi lynter ha ka shnong jong ngi. Kane ka long kat kum ki khana pateng. Mynta lehse lah ban kren shaphang ka jingdum kum ka jingbam hynroh ka sngi ne kiwei pat ki daw. Ka shnong ka thaw ka la ud, la kñia la khriam hynrei ka jingdum kam jah. Ka shnong ka la kular ban ai uwei u masi kyrtong lada u Lyngdoh Mupnar u lah ban weng noh ia ka jingdum. U nongkñia jong ka Kur u la leit ban pyndep ia ka niam ka rukom tang mar ia kut ka jingiamynjur. Tang shu dep kñia ka la sdang ban shai. Kumta khyndiat pa khyndiat ka bneng ka la lait bad la wan biang ka jingshai bad ka sngi ka la mih.

Hadien ka jingwan biang jong ka jingshai ka bneng, ki nongkitkam ki la leit ban dawa ia ka jingpyndep ia ka kular na ka liang ka shnong. Pleng ! Ka shnong ka la len ia la ka jingkular. Ia u masi kyrtong ym shym la ai, ia ka jutang ym shym la pyndep. Kaba kum kane ka jinglen kular ka long kaba khia shibun. Ka Kur ka la sngewsih jur ia ka jingshah thok bad kumta ka la rai ban khlad niam noh na ka shnong, kata, ban ym iashim bynta shuh ha kiwei pat ki por lehniam. Ki Yong War ki la iashim bynta tang ha ka Behdeiñkhlam namar kane ka dawa ia ka jinglehniam shwa ban ot ia u kba. Hangne ruh kim shym la iashim bynta kum kiwei pat, ki la shu ai ia u synñiang u bynhei.

3.3 BALEI KI YONG WAR KIM BAM DOHMASI

Lehse don ki ban ong ba ki Yong War ki la long Hindu ba kim shym bam dohmasi. Ym dei ban bakla ia kane. Ngan iathuh hangne khyndiat ia kaba la jia. Na kaba la iathuh haneng, lah ban mutdur ia ka jingsang dohmasi ki Yong War. Ynda ka bneng ka la plie bad la wan phai ka sngi, ka shnong kam bat ia la ka kular ban ai kñia ha u Blei Mupnar da u masi kyrtong. Ka Kur ka la sngewsih eh bad ka la ong ba kan ym bam dohmasi shuh namar wat u blei ruh um shym la ioh ia la ka bynta kaba la dei hok ban ioh. Kumta ki Yong War kim shym bam dohmasi, namar ka jingñiew burom ia u blei Mupnar, ym namar ba ki la long ki Hindu.

Sa kawei pat ka parom kaba lah ban batai ia ka jingbym bam dohmasi jong ki Yong War ka long kane : La ong ba ki Yong War kim bam doh masi namar ki kwah ban burom ia ka masi namar ka Oor War ka la dih da ka dud masi ha ka por ba ka dang rit hadien ba la shah ring mraw ka kmie la jong ha u Sajar Nangli Ka jingduh kmie ka la pynlong ia ka ban im ha ka dud masi. La bsa ia ka kumne naduh hynriew bnai ka rta haduh ba ka la dap shisnem. Kum ka jingburom ia kane ka jingbsa ia ka Iawbei jong ngi, ka Kur ka la rai ban ym bam doh masi.

Kawei ka jingkylli ka lah ban wan hangne : Ki briew ki lah hi ban im khlem da dih dud masi ruh, te ka lah ban long ba ia ka Oor la bsa ym da ka dud masi hynrei da ka umja ne da kiwei pat ki jingbam jingdih. Ki don byllai ki khunlung ba la iehnoh ka kmie haba ki dang buiñ bad la bsa ia ki da ka umja. Te, ka jingong ba ia ka Oor la bsa da ka dud masi ka lah ban long kaba shisha ne kaba bakla. Hooid, ka lah ban long ba ka Oor ka lah ban im ha ka umja ne ha ka dud ne ha kawei pat ka jingbam jingdih, ka jingshisha ka long ba ka la long ka khunswet bad ka jingbym

bam doh masi ki Yong War ka lah ban don ka jingiadei aiu re bad kane ka jingiathuh khana. Hooid lada kane ka jingiathuh khana ka long kaba shisha, ka jingbym bam doh masi ka long tang kum ka jingburom ia ka masi, ym ka jingburom ia u blei Mupnar kum ha kato ka jingiathuh khana ba mynshwa.

Mynta, ngi lah ban buh sa kawei ka jingkylli : Kano na kine ar ki jingbatai kaba lah ban long kaba dei ?

Ngim lah ban thikna namar ym don ki sabut baskhem, ngi la shu iohsngew na ki tymmen ba ki iathuh khana. Ka daw banyngkong ka khlain bha bad ka lah ban long kaba dei. Namar ka jingtieng burom ia u blei, ki Yong War kim bam doh masi. Pynban ka shong ha ka jingriewblei jong ki briew.

Ka daw kaba ar ruh ka lah ban dei. Namar ba la bsa la btiah ia ka Oor da ka dud masi, ka long kaba khlemraiñ ban bam ia ka doh jong kaba la long ka nongpynneh pynsah ia ka kur ka jait. Lehse u kpa jong ka Oor u la iathuh ia ka ba kam don kmie shuh naduh dang rit bad la bsa ia ka da ka dud masi.

Sa khyndiat, baroh ar kine ki daw ki lah ban long kiba dei namar ki lah ban jia ha ki por kiba iapher.

Sa shisien, ngim dei ban bakla ba kane ka jingburom ia ka masi ka long kum ka jingleh jong ki Hindu. Em, ki Hindu ki kheiñ ia ka masi kum ka blei. Na ka bynta ki katto katne lei lei kiba kham pynsbuh, kiba khein ba u Brahman u don wat ha u phlang barit, ka masi ka ieng na ka bynta ka 'leikmie, bad ki mane ia ka. Kumba ong u Deryck O. Lodrick : "The cow is worshipped at various festivals" [1] (Ia ka masi la mane ha bun ki jinglehniam). Kane ka rukom leh ka wan hi

1. Deryck O Lodrick, *Sacred Cows, Sacred Places* (California : University of California Press, 1981), p. 5.

na ka jingpynshong nongrim ha ki jingthoh bakhuid jong ki Hindu, kum ki Upanishads, ki Rig–Vedas bad kiwei. La thoh ba u Brahman u don ha kiei kiei baroh :

"Brahmaivedam amrtam purastad brahma,
pashcad brahma, dakshinatash—cottarena.
Adhash–cordhvam ca prasratam
Brahmaivedam vishvam idam varishtham."[1]

(Mundaka Upanishad : 2.2.12)

3.4 KA SHAD NIAM

Naduh basdang eh ki Yong War ki la pynlong ka shad niam shisien shisnem, nalor ki jingshad haba leit kñia leit khriam. Ia kane ka jingshad kaba long ruh kum ka shad sngewbha, la pynlong hadien ka jingot kba. Ki la leh ia kane ban pyni ia ka jingsngewbha hadien ka jingtrei shitom.

Haba la poi ka por ka ïa, ki lum ia u synñiang u bynhei khnang ban pyndap ià ka jinglut jingsep baroh. Ki lai sngi lynter kiba ki pynlong ia kane ka jingshad ki long kiba luksan. Kine ki sngi kiba ka Kur ka pynlong ia ka shad niam ki long ki sngi kiba kyntang na ka bynta jong ngi.

KA SNGI BANYNGKONG –

Tang shu shai phyrngut phyrnget, u kñi rangbah u tied ia u Moo Kheng Kheng khyndai sien. Ka long ka jingtied kumba iathuh ia ka Kur ban pynkhreh bad ban iawan. Ynda la kham ieng ka sngi, ki iamih na la ki iing ki iing da kaba tem ki ksing ki dhah bad da kaba put tang muri. Baroh ki rangbah ki rah la ka stieh ka wait. Ka riam ka beit ka long kaba kyrpang eh; ki rangbah ki phong phali balieh bad jymboh ba phyrnai shar. Arted lynti ka la don ka jingshad mastieh.

---

1 Shakhmat, shadien, sha kamon, sha kadiang, halor, hapoh Ha baroh ki jaka u Brahman u don.

Ka jaka shaba ki leit dei sha u lum Mupnar. Ynda poi hangne, ki pynmeh ka ding bad ki pynkhreh ban kñia ia u sniang ne u blang ba ki la rah lypa. Ka jingknia ka long kaba da bniah haduh katta katta kumba la ong mynshwa. U lyngdoh u nguh blei laisien lai wat sha ki lai tylli ki dong –mihngi, shatei bad shathie. Hadien ba la nguh, u thnum u thnam shiphang kum ban khot ia ka jingsngewbha u blei. Ynda la kut ka jutang u shim ia ka wait b'la shut pynlieh bha bad u pom shisien pom ia u jingtyrwa knia. Ha kane ka por kynjah jar jar baroh. Ynda u lyngdoh u la lah nguh blei sa shisien, u shim ia ka wait bad ia ka khlieh u jingknia, lada ka la dkut. Baroh ki iarisa shaw namar ka long ka dak kaba bha.

Lada jia ba u blei um sngewbha, u blang ne u sniang um dkut ka ryndang. Ha kum kine ki khep, u lyngdoh bunsien u kyiuh bad u tieng namar ka dak kam long kaba bha. Sa shisien u hap nguh hap dem biang. Hadien u sa pom pyndkut ia u jingkñia. Haba jia kumne, u lyngdoh u hap tyrwa sa uwei u syiar lud kum ka jingpynbiang namar ka lait ka let.

Ka niam ka kut hangne. Kaba bud ka dei ka jingshet jingtiew bad ka jingbam ia u dohknia.

Ynda la lah iabam, kata, ynda la janmiet, ki ialeit phai bran bran sha la iing ban set ia ki sniang ki syiar, ki masi ki blang. Ynda la dum, haba ki la lah shong thait shipor, ki iamih ban iashim bynta ha ka jingshad sngewbha hajan u Moo Kheng Kheng.

Ki bynta bakongsan jong kane ka jingshad ki dei :

1) Ka jingtied ia u Moo Kheng Kheng da u kni rangbah.

2) Ka jingaiding ia ki diengiap ba la kynton, bad

3) Ka jingshad tawiar ia ka ding bad ia u Moo Kheng Kheng.

Ia ka ding la thang da u lyngdoh bad u da nguh lai sien lai wat. Ki diengiap ki long kiba la pynkhreh bun bun sngi namar ka long artat kum ka rong ban pyni ia ki briew ba ki dang leh niam ha kito ki sngi. Ka ding bad ki thylliej ding ki long ki baphylla : ka ding ka rhem bha bad ki thylliej ding ki suh sha bneng da ki bun pruh. Ka jingshad tawiar ka long tang ka shad lymmuh khlem da don ki aiñ ki nia ba kyrpang ban bud. Ngi dei ban kynmaw hangne ba tang ki shynrang ki iashad, ki kynthei khynnah ki shu iapeit ia ka ding bad ia ki rangbah kiba shad. Tang shu kut ka shad sngewbha, ki paidbah ki ialeit sha la ki ïing ki sem.

KA SNGI BAAR –

Kane ka dei ka sngi shad mastieh ban pynmih rong pynmih rup ia ka maiñ long rangbah. Ha ka por shiteng sngi, u kñi u tied ia u Moo Kheng Kheng bad baroh ki paidbah ki iawan sha madan. Ka jingshad ka dei kum ka jingkilan thma. Baroh ki rangbah ki wan da ka riam thma kum ki ban leit iapom sha madan ialeh thma. Ki da kieng ia ka stieh ka wait bad ki tiar ba donkam. Ka jingshad ka long kum ka jingiakhalai wait sngewbha khlem da pynmong iano iano. Kane ka jingshad ka neh haduh ban da dei por ban set ia ki blang ki masi. Ban khot kyrpad ia ki blei ban lait na ka ramshandi, ki ju kñia ha madan uwei u syiar bad ia ka met jong u ki bret ha iwei i kyndong jong ka madan.

Shaphang ka sngi ka baar, nga dei ban ong khyndiat kum ka jingkynthoh. Ki kpa tymmen jong ngi ki la long ki khlawait baroh. La hikai ia baroh ban nang ban bat ia ka stieh bad ka wait. La pyntbit ruh ia ki ban siat khnam bad ban ia lympat. Lehse kane ka la long namar ka jingdonkam, ba kyndit kynsan shait don ka jinghiarthma ki nongshun. Kaba phylla ka long ba wat lada la hikai ia u barim ha

ki kam pyniap briew, um long uba sni ia ki kam sniew. Ka aiom ksiar ka dang sah snap hi hapdeng ka jingkylla ki por. Ym ju kham don jingiakajia namar ka thma ka ktien ka long kaba khia. Kum ka jingiathuh khana shaphang ki Pandabas [1], ka ktien ka long kaba khlain, ym ju pynkheiñ ia la ka kular. U thylliej u long uba padiah ia kaei kaei kaba shisha. Kumta lada ki tymmen ki tim, te la eh ban ioh jingsuk. Lada ki pynksan, ka bok ka rwiang ka nang skhem.

KA SNGI KA BALAI -

Ka sngi pynkut ia ka jingshad ka la poi. Ha kane ka sngi, dangstep phyrngap la tied ia u Moo Kheng Kheng khyndai sien khyndai wat. Baroh ki pynkhreh pynkhrum ban leit iashim bynta ha ka shad ka kmen.

Dangstep eh, u kñi lem bad u lyngdoh ryngkat bad uwei u rangbah na man la ka ïing, ki mih ban leit kñia sha wah Mymbuit. Ki da rah katto katne ki sniang ki syiar ne ki blang ia kiba la jied kynsai bha napdeng ki jingri baroh.

Tang shu poi, ki wad ia ki diengiap ban thang ia ki jingkñia. Ha kajuh ka por u kñi u nguh blei lai sien lai wat bad u lyngdoh.

Sa shikyntien shaphang u lyngdoh. Une u dei ban long u bakhuid; kum ka dak jingpynkhuid, u da dei ban sum shwa ban kñia ia ki mrad. Ia kane u leh ha ka wah Mymbuit hi namar ka long ka wah kaba kyntang kaba lah ban sait khuid ia ka pop ka sang baroh. Ngi dei ban sngewthuh ia ka riti jingpynkhuid jong u lyngdoh; ka jingsum ha ka wah ka pyni ia ka jingpynkhuid ia lade na ka pop ka sang.

---

1. P. Lal (tr.), *The Mahabharata of Vyasa* (New Delhi : Vikas Publishing House Pvt. Ltd., 1980), p. 101.

Ia ki jingkñia la pynkhreh da kiba iadon lang. Ha khmat jong ki baroh, u lyngdoh u nguh blei biang, u tong da u klong na ka um kyntang nangta u synreit ia ki jingkñia. Hadien kata, u lyngdoh u shim ia uwei pa uwei u mrad bad u pom da ka wait ia kaba la sait hapoh um kyntang jin lai sien.

Tang shu dep ka jingkñia, u kñi, u lyngdoh bad san ngut kiwei pat ki wan phai sha shnong. Hapoh shnong pat ki paid ki la khreh la khrum ban leit sha Mymbuit. Haba u kñi u la poi, ki iamih da kaba shoh ka ksing ka nakra bad da kaba put kaba tem. Ju iohsngew kein, kita ki tang muri kiba padiah, kita ki ksing ki dhah kiba riew huh huh, kynjai u paid uba hiar sha ki them Mymbuit. Ynda poi hangta bun na ki ki bun kam ha kaba pynkhreh ia ki jingbam jingdih. Katba dang ia pynkhreh kumta, ka jingiakren kai ka long kaba pariah riang. Kane ka ju pynmyllung ia u nongsngap bad u nongpeit, ban shem ia ka jingiaieid shi kur shi para.

Bun na ki rangbah bad ki samla ki ju leit sum ha ka wah kum ka dak ka jingpynkhuid ia lade na ki lait ki let bad ban ioh jingkoid jingkhiah. Ki sngew ba ka wah ka lah ban sait ia ki pap ki sang namar ba ka long ka wah blei. Ki ngeit ruh ba ki jingpang jingkhrew ki jah noh ynda la sum ha kane ka wah kyntang.

Ynda la lah khreh lut nadong shadong ha ka liang ka bam ka dih, ki paid ki wan ban iashim bynta ha ka iabam sngewbha. Ka jingiabam paidbah kumne ka long ka dak ban pyni ia ka jingialong kawei jong ka Kur. Ki kñi ki bat ia ka bor ban pyniaid ha ki liang baroh; ki da peit ba yn ym don jingkulmar ei ei. Ha ka jingshisha ym shym la khmih lynti jingkulmar namar ba ka long kum kawei ka ïing ka sem kaba heh u tnum u tyndai.

Naduh kito ki por barim bajah haduh mynta, haba don kum kane ka jingiakynduh lang, ngi sngew ba ka dei kajuh ka snam kaba tuid ha ki thied snam jong ngi. Ngi sngew ba ka jutang u barim ka dang thymmai ha ki rta ki snem. Ngi sngew ba ngi wan na kajuh ka kmie ka iawbei. Ngi sngew ba ka jingieid ba shisur mynsiem ka dang synshar ha ki dohnud jong ngi. Hooid, ngim kwah ban buhrieh ia ka jingshisha, ioh don kiba ong ba ngi shu pynroh; ki la don ki jingiakynad hangne hangtai na ki daw kiba bun – ka jingkwah ban long khmat ne ka jingbishni – hynrei kine ki jah noh hadien shipor. Don ruh ki jingeh kiba la iaid ar-pateng ne lai, hynrei ka jingiasngewthuh jingmut ka la wan biang hadien, namar baroh ngi sngew ba ka dei kajuh ka pungsnam kaba la sdang ia ka Kur.

Kane ka jingshad sngewbha kam dei tang ka bam ka dih kumba ki nongbishar bniah ne ki nongwaddong ki lah ban pynkut. Em, kane ka jingialum lang ka ngam kham jylliew ban ia kaba ngi lah ban sngewthuh. Ka la don ka jingsngew ba maian kaba pyniadait lang ia baroh shi kur. Lyngba kane ka jingshad sngewbha, ka Kur ka ialum lang biang man la u snem ban syrpud syrpai ia ki wit ki wa ba lah ban don; ka dei ka por kaba saiñ pynthymmai ia ka jingiaieid shi doh shi snam shi hynmen shi para.

3.5 KA NIAM KA RUKOM HA ÏING HA SEM

Ka jingriewblei jong u Khasi ka paw tyngkreiñ ha kylleng ki jaka. U Khasi um ju leh ei ei khlem da nam ia u Blei. Ngi don ka jingsngew ba maian kaba ktah ia ka tynrai jingim jong ngi. Kumta ha ïing ha sem ruh ka Kur Yong War ka la don la ka niam ka rukom. Hangne ngin kdew lyngkot ia ki katto katne ki rukom lehniam ha ïing ha sem jong ngi, ha kito ki por.

3.51 KA JER KYRTENG

Tang shu lah kha ia i khunlung, ka don ka rukom ban leh ha ïing ha sem. Tang katto katne ki kñi ki wan iashim bynta namar kam da long ka jinglehniam kaba heh. Ia kane ka niam ki khot 'Ka tim Synshar'. Kane ka long ka jinglehniam kaba rit bad ym da donkam ban pyntip ia bun ki briew, artat ruh ba la ju leh kyrkieh. Ki shim ki 'khatyrkhong bad ki buh ia ki ha ka pliangnar nangta ki sa suit sa shor, sa da ka kiad ka um.

Ia kane ka niam lah ban ong ba ka long ka riti jingpynkhuid hadien ba la kha ia i khunlung. Ka long kaba sngewtynnat ban shem ba ka don kum kane ka riti. Ym ju kham khot ia bun ki briew kumba la ong, hynrei lada ki trai khun ki kwah, ki lah ruh ban khot.

Hadien katto katne bnai ka sa don ka jinglehniam kaba kham heh ia kaba ki khot "Ka Nohkhad." Ha kane ka por ki pynskhem ia ka kyrteng jong i khunlung. Ki da suit da shor ban pynksan rwiang ia i khun. Bunsien ka kyrteng jong i khunlung ka 'mihpateng'. Kane ka mut ba i khunlung i shim kyrteng na ki longshuwa manshuwa haduh saw ne san pateng. Ki da khan ban shai ka kyrteng jong i khunlung. Ha ka jingpynskhem kyrteng ia i khunlung don kham bun ki briew ba iashim bynta.

3.52 HABA PANG

Ka la don ka jingiaieid jingiasngew lem haba pang mano mano ha ka Kur. Ki jan ïing jan sem ki wan ia pynshngain pyntngen kham tam ha ka por miet. Ki tyrwa sngewbha ia lade ban leit pynwad dawai dashin. Ka jingshaniah blei ka long kaba kongsan eh. Nyngkong eh ki pyrshang ban wad ia ka daw balei ba hap ha ka khia ka shon. Ha

kane ki leit pan jingshai na ki blei ki dken. Ynda la shai ka daw ki pyrshang ban wad ia ki lad ban pyniasuk ia ki blei.

Hangne ngi iohi ia ka nongrim jingsngewthuh jong ki longshuwa jong ngi shaphang ka jingpang. Ki ngeit ba ki jingshitom baroh ki wan na ka daw ka pop bad ka jingbymsuk jong ki blei. Kumta ka long kaba donkam ban iasuk bad ki blei da ki jingkñia pynbiang. Kane kein ka nongrim jong ka niam. Ki jingkñia ki lah ban long kiba rit, hynrei khlem jingkñia ym don niam.

3.53 HABA IAP BRIEW

Ka jingmaia jong ka jingiap ka la pynpyrkhat jylliew ia ki longshuwa jong ngi. Kim tip ia ka duh ka dang kaba lah ban batai ia ka jingiap. Hynrei ki ngeit ba kiba iap ki la leit bam kwai ha ïing u Blei. Ka jingmut jong kane ka jingong ka lah ban batai lyngkot ia ka jingsngewthuh jong ngi ïa ka jingmaia jong ka jingiap. Ngi ngeit ba ka jingiap ka ialam ia u nongiap sha u Blei. Hangta ka don ka jing iasngewthuh jingmut bad jingiasuk kaba dap pura. Ka jingiadei jingmut ka synshar lut ia baroh. Kumta ka jingiashong bam kwai ka pyni ba ka jingiasuk jingmut ka long kaba khlem kut.

Haba iap mano mano, ka Kur ka lum ka lang. Baroh ki wan ban pynshngain lem ia kiba ha ïing. Ka long lehse kaba sngewtriem khyndiat ban pyrkhat ba don kito ki tymmen kiba nang ban "ñiaw iam" haduh ban pynlung mynsiem ia kito baroh kiba iadon lang. Haduh kine ki sngi dang don kiba nang ban tih jylliew ha kane ka rukom "ñiaw iam".

Kaei kaba la pynlong ia ki ban iam ha ka jingiap jongno jongno ? Khlem pep ka dei ka jingieid bad ka jingsngewlem ia uto uba iap bad ia kiba ha ïing ha sem jong u. Ngi pher

na ka dustur jong ki Ju, kiba siew kyrpang ia ki nongiam briew ha ka por ba don ba iap.[1] Dei tang ka jingieid bad ka jingsngewlem kaba la pynlong ia ngi ban iam. Ngi lah ban ong ba ngi don ka mynsiem sngewlem ia kiwei pat bad kam dei ka jingjem lwoi kaba pyntlot mynsiem.

Ka niam iap ka long kaba kyllaiñ shibun. Ki Yong War ki thang ia ki baiap. Ki don ki jingkñia shwa ban thang bad hadien ba thang, ha ïingiap bad ha ka jaka thang. U kñi u pyndep ia ki jingkñia na ka bynta ka ïingiap.

Ia ki shyieng la rah sha Tpep ban thep mawbah. Ka niam thep mawbah ka long kaba jrong nalor ba ka long kaba kyllaiñ. Ym bit ban bakla ioh uba iap um poi suk sha kata ka pyrthei thymmai. Ki tymmen ki ong ba ka mynsiem u nongiap ka shang kylleng kylleng ban wad jaka shong neh. Ki Khasi ki ngeit ba ki mynsiem jong ki 'riewdakaid kim ju shong suk. Ki shah thang da ka jingbria jong ka jingim la jong. Don ki mynsiem kiba leit pynwit ia ki briew ba dang im. Haduh katno kane ka lah ban long, ngim tip namar ka long ka jingngeit jong u barim. Haba don ka jingsahnud, bunsien ki nongiap ki paw maian hangne hangtai.

Na kane ka rukom pyrkhat jong ki longshuwa jong ngi, ngi ring jingmut ba ka don ka jingiateh jingieid kaba jylliew bad kaba neh hapdeng kiba im bad ki baiap.

---

1. William Barclay, *The Gospel of Mathew* Vol. I (Edinburgh : The Saint Andrew Press, 1974), p. 352.

Ka Bynta ka Basaw

4.1 KA OOR WAR BAD KI KHUN KI KTI

Ngi la ong mynshwa ba ka Oor ka dang don u kpa, u Siñ Shymylliang. Une u la sumar la ri ia la ka khun da ka jingieid kaba dap. U la trei shitom khlem da thait ban sien syntiew ia la ka khun. Ka Oor pat ka la nang san ha ka rta bad ka rynieng ryniot. Ka leit trei lyngkha bad u kpa jong ka, uba hikai ia ka bun kiei kiei. Pynban namar ba u la tymmen um shym la lah ban ialam ia ka sha lum sha wah ban pynithuh ia ka bri ka khyndew.

Ha ki phud ka wah-Mymbuit ki phuh ki 'tiewjakhi, ki 'tiewjamyiang, ki 'tiewmationg, bad ka khlaw ka btap ka sieng iwbih da ki lyer ba kit jingiwbih na kyndong kynshrot. Ki sim ki rwai ki siaw shait shi shait. Ki 'erbatemon batesi ki pyntympang ia ka dohnud jong u myllung. Ha suiñ ki rong baithiang ka pyrem ki pyniap bieit ia u nongkhmih. Ki dohthli dohkha ki jngi ki per ha wah Mymbuit. Ki sher syngkai, ki shymprong, ki ngam ki per; ki jngi sha ki 'dong ki 'shrot ban wad jingbam bad um bashngiam. Ha phyllaw ki phriang ki 'tiewdongshkor, ki 'tiewphuhmiet; ki 'tiewshira bad wat ki 'tiewmaw kim lah khlem da ia kynshew lem sha ka jingitynnat ka mariang. U ngap u lwai u her wung shi wung ban rah ia ka khubor thymmai. Ka 'erpremmiet ka pyrem ka syrpud syrpai ia ki ngab u nongleit nongwan.

Ha pneh ka mariang baithiang, shi sur, wat la ha ka tnum ba sop da u pring, ka 'Ngi Oor ka ring ka pynhiar mynsiem ia ka 'eriwbih pyrem. Ka pisa jingmut ban tip ba dei tang ma-ka kaba dang im ha la ka kur ka jait. U kpa jong ka uba la tymmen um lah shuh ban pyniar ia la ka kamai kajih bad mynta ka la san la heh, te ka la dei hok hi keiñ ban pyrkhat ia la ka ïing ka sem. Hynrei kum ka khun tipsngi i mei, kam nud ban pynlah ia ka jingsneng

jingbthah jong u kpa jong ka namar kam don shuh ki kñi ki kpa.

Ha kawei ka sngi katba u Ron Syntem bad u kpa ka Oor ki dang ia kren kai harud wah Mymbuit, u Ron u la sei ia kawei ka jingkylli ia kaba u la buhteng ban kylli la slem eh. Ka jingkylli ka long kaba lyngkot shibun "lada u kpa u mon ne em ban ai ia la ka khun, ka Oor, ban long ka tnga jong u Ron." U kpa ka Oor u la sngewphylla khyndiat namar ba u Ron u la kham iaw ka rta bad ka rynieng ryniot katba ka Oor pat ka dang shynroiñ khathynriew snem ka rta. U Siñ u la pyrkhat shiphang bad u la ong : "Dei maphi uba la tam ia ka napoh thliew kruin, lada phi sngew ba kam da rit palat, ñiuma, nga mon ban ai ia ka ha phi." U Ron u la ngam sha ki thwei ka jingpyrkhat bajylliew; kito ki khmat ba phyrnai; kito ki rymmiang shyntur ba phuhsamrkhie; kito ki ktien bajem; kito ki sur ba lung; kito ki ummat ba hin hin; kito ki sngi bastem; kito ki jingpasiaw ba palei; kito ki syntiew ba kaweh; kito ki syrngiew ba jrong ba lyngkot – hin-ly-hin, kitai ki her stet sha jngai. Kine baroh ki la jah noh haba u Sajar u la ring jubor justi ia ka Kur. Kato ka samla ia kaba u la mon naduh ka dohnud ban kynthup ha kut shadem, kam don shuh bad ki snem ki la iaid. Mynta, hakhmat jong u i ieng iwei i syntiew ba dang shu phuh shylluit mynhynnin. U sngew kum ban jaw ummat haba u iohi ia ka Mynhynnin. Pynban um shym la im ha ka ri jingphohsniew bad u tip ba ki aiom ki kylla ha ki saw shaka.

Ki lat lat ka Mymbuit ki tuid bad kin iai tuid junom; ka saiñdur jong u Kynrad ruh ka iaid kumjuh ha ki shalyntem ka por. Napdeng kiei kiei baroh ha pyrthei u Ron Syntem u la tip shai ba dei tang ka jingieid kaba tam. Ka Oor ka dei tang ka khynnah ba tipsngi, hynrei u Ron u la sngew ba ka dohnud jong u ka shlei khlem da tip ia ka jingsdang ne jingkut. Sa shisien u phai sha ka kamon bad

u shem ba dang don pleng ha pyrthei ka briew kaba lah ban ieng pyndap lut lin ia ka jaka jong i baieid jong u ia iba u' Sajar u la ring noh.

Kumta hi u la khlei ia la ka jutang khatduh iawai ha khmat u kpa ka Oor, ha bashai bashit; haba ki 'erpyngngad ba pyrsad ki dang kaweh; haba ki lyngdkhur ki dang pah ku ... ku ..., kum ban pynskhem ia ka jutang ba la khlei. U Ron u la ong ba u ieid shisha ia ka Oor bad u kloi ban kit ban bah ia ka ha ka khia ka shon, ka pang ka jhia, la ha ka duk ne ka riewspah.

Ka jubanlak ba la khlei kam lah ban per lehnohei. La lum la lang ia ki lok ki jor bad ki kur ki kha na ka liang jong u Ron, bad hapdeng ka niam ka rukom, la pynhiar synjat ia ki arngut kiba la kloi ban iaid kat kum ka mon u Blei Nongbuh Nongthaw, Nongsam bynta Nongbuh bynta.

Na ki jingiathuh khana pateng ngi tip ba ka Oor bad u Ron ki la don khathynriew ngut ki khun shynrang bad kynthei. Ki la roi la par bad ki la heh la san, ki la im shong prah shong shang bun bun snem. Ngi ki Yong War ngi la hiar pateng na ki.

4.2 KA JINGTYNJUH IA KA OOR

Wat la u Ron u ju leit trei leit ktah kylleng, um ju ialam ia la ka lok namar ha ïing ruh ki bun ki jingtrei. Kaba pli ka sngew kynjah namar kam tip ia ka lum ka wah ka hot ka pot. Shiphang ka la kon (leh shyndut) ia la u lok; kam kren shuh ia u bad kam pyni shuh ka mynsiem ba ka sngewbha ia u. U la sngewsih hynrei um tip ia ka daw namar kam treh ban kren ne jubab haba u kylli. Ki sngi ki la iaid kumne haduh ar taiew. Ha kawei ka sngi katba ki dang thad phresbin ha phyllaw, u Ron u la mareh ban beh ia ki syiar ba wan kyrsaid bad kumno re u la kyllon bad

jlang u la iapler. U thiah noh khlem khih khlem ksar ne pynhiar mynsiem. Ka Oor pat ka la pyrkhat ba u lok jong ka u la iap, ka la sdang ban 'ñiaw iam' bad ka da sei ki jutang kiba jylliew; ka da bynñiaw ia ka jingiehnoh jong u lok jong ka. Ha kane ka jingbynñiaw iam, ka Oor ka la phlei madan ia ka daw ba ka la kon ia la u lok : 'Mynta ba phi la iap noh, ngan sah tang marwei ha pyrthei. Ngam shym la kren ia phi namar ba phim treh ban pyni ia ka hot ka pot ia nga. Mynta mano pat ban iarap ia nga ba phim don shuh. Mynta mano pat ban lam ban btin ia nga namar ngam don kñi don kpa shuh ......"

U Ron uba la shu kun mynsiem, u la iohsngew lut ia ka jingiam jong ka lok jong u. U la sngewthuh ia ka daw ka jingiapher jingmut hapdeng jong ki. Kyndit kynsan u la plie ia la ki khmat bad u la sdang ban khih. "Kur wan", la kur la pyrta ka Oor. U la khie suki na ba thiah bad u la ong : "Pleng na kata ka daw phi la bitar ia nga. To pyn-khreh noh ngan ialam ia phi."

La wai ka jingsngewsih jong ka Oor. Ki la pynkhreh bad ki la leit peit ia ki jaka ba dei jong ka Oor. Kum ka dak jong ka jingsngewnguh ia u Ron, ka Oor ka la ai shi bynta ia u Ron ban ai sngewbha ia ki hynmen ki para jong u.

Shisha u Blei u la kyrkhu ia ka Oor hadien ba la ring mraw ia kiba ha ïing jong ka. Ki khathynriew ngut ki khun jong ka ki la roi la par bad ki la pyniar ia u tnum u tyndai.

4.3 KA JINGKYNRIAH JAKA

Ka jingiashong kurim jong ka Oor bad u Ron Syntem ka la pynlong ia ka ban wan shong noh shapoh shnong Mynsoo. Ka shnong rim ka la kynjah hadien ka khlam u Sajar. Kumta ki kur u Ron ki la khot noh ia ka lok jong u

ban wan shong hapoh shnong Mynsoo ryngkat bad ki. Naduh kata ka por ki Yong War ki la shong hangne ha Mynsoo.

Lehse ka bha ban kynthoh shikyntien shaphang ka shnong Mynsoo. Lada don ki ban kylli balei kane ka shnong ka la ioh ia katei ka kyrteng, kine ki lain harum lehse kin pynshai.

Ka ktien Pnar "mynsoo", ka mut "mynsaw", ha ka ktien Sohra. Don ar tylli ki daw kiba, lehse ki la pynlong ia ka shnong ban ioh ia katei ka kyrteng.

1) Imat ka kyrteng ka la wan na ka kyrteng jong u briew uba la wan shong shnong nyngkong eh ha Mynsoo, u Ksoo Nai. Ngim tip tikna nangno u la wan, lehse, na shaphang Bhoi. Dei ma-u uba la wan sher dara nyngkong eh ha ki lum Myntang. Ym dei ma-u uba la ai kyrteng ia ka shnong kumtei, hynrei dei ki nongleit nongwan nangne nangtai kiba la pyndonkam ia ka ktien. Ki khot sin ia u Ksoo, u "Soo", bad ynda la bun snem ki pyniadei ia ka jaka bad kane ka kyrteng. Hooid ka shim por ban ioh ia ka kyrteng kumba ka long mynta namar ka la iaid lyngba bun ki jingkylla. Kum ka nuksa ngi ai ia kane ka jingiakren harum :–

1. "Shano phin leit ?" La kylli uwei u briew.
   "Sha u Soo me". La jubab uta uba leit.
2. "Shano me leit ?"
   "Sha u Soo".
3. "Shano me ?"
   "Me, u Soo."

Kumta ka kyrteng ka la kylla haduh ban da poi sha ka "Mynsoo."

2) Ka daw ka baar ba ngi lah ban ai shaphang ka jingjer ia ka shnong Mynsoo, dei ka jingwan hiar thma jong kiwei pat ki hima bad khatduh jong u phareng.

Ngam tip lada kine ki parom ba ngan ai kin iapyrshah bad kiwei pat ki khana ba la iathuh ha kiwei pat ki kot. Hangne ngan ai kat kum ka jingtip jong nga na ki jingiathuh khana jong ki tymmen ia kiba nga la pyrshang ban lum katba lah ban ioh ei.

La ong ba kawei ka elaka Doloi ka la ju ialeh thma pyrshah ia kawei pat ha ki bun ki wat. Kine ki thma ki la jia bunsien na ka daw ka jingkhwan lalot jong u briew. Ka jingkwah long badonbor jong u katto katne ka la pynùm snam ia katno phew hajar ngut ki briew ha ki por hyndai bad wat haduh mynta ruh. Kane kajuh ka raibi ka dang pynjulor ia u riewshai ha kine ki sngi. Ka spah bad ka nam ki shet shukor ia bun ngut, bad da byllai ki mynsiem ki kut ha madan tang namar ka jingthrew bor jong uwei ne ar.

Haba la don ki jingiakajia pud hapdeng ki Doloi, ki la pyrshang ban iasuk da ka wait ka stieh. Kiba kum kine ki rukom pyniasuk ki wanlam ka jingjot ia ki babun kiba kwah tang ia ka jingsuk khlem ka waitlam.

Khnang ban long nongiapom, uwei pa uwei u shynrang briew u dei ban nang ka bah wait, ka kieng stieh, ka siat khnam bad kiwei kiwei pat ki kam ba lah ban dawa ha ka por thma. Na kane ka daw ka don ka jaka kilan shipai hapoh shnong hi. Uwei pa uwei u dei ban iaid lait (pass) ia ki kyndon ba la mynjur ka ain thma. Pleng, ngi ruh ngi don ki aiñ thma bapyrkhing !

Hyndai bun bun ki Elaka ki la pyrshang ban wan jop ia u Doloi Mynsoo. Ki thma ba la ialeh ha Myrsha Lajai, ha Dong Shamor, ha Lespah, ha Jri, ha Kñia Wyrnai bad ha kiwei pat ki jaka, ki long ki nuksa ba dang lah ban

kynmaw ia ka jingwan hiar thma kiwei pat ki hima. Ka la don ka jingia um snam kaba jur ha ki bun ki jaka. Pynban ka jingialeh thma pyrshah ki phareng ka la long kaba la palat. Ki Mynsoo ki la pynieng lai tylli ki Myrsha. Ha ki lai tylli ki Myrsha la don ki nongap phira. Ki tymmen ki la ong ba ka thma pyrshah ki phareng ka la neh kumba saw snem (Ka thma Jaintia : 1861 – 63, kat kum u Hamlet Bareh; 1861 – 1864, kat kum u H.K. Barpujari)[1].

U Doloi Mynsoo uba kyrteng u Myllon lem bad ki nongialam jong u, u Phet Shen bad u Siloui Phai, kim mon ban nguh ia u phareng. Kine ki la kwah ban ioh ia ka jing-laitluid kaba pura, kumba la buh u 'ñi u kong. Kumta ki la pynieng ia la ka khlieh kum ki khla-ka-wait. U Dr. Hamlet Bareh u thoh :

> "The battle took a serious turn. Important Daloiships took part ... The insurrectionist ring leaders in the beginning were U Kiang Nongbah, Shan Lalu, Giri Daloi of Shangpung, *Myllon Daloi of Mynsoo,* Bang Daloi of Nartiang, Suwar Daloi of Sutnga and the Dalois of Nongkhlieh bad Rymbai."[2]

U Myllon Daloi bad ki khlawait jong u ki la bah khlieh na ka bynta ka Elaka baroh kawei. Ki la pynkhreh ki tyn-dong siej na kiba lah ban iohi lyngba. Ia kine ki pyndonkam ha kaba peit bad kaba siat ia ki shipai phareng lyngba ki Myrsha. Kumta ki shipai phareng ki la wan pyrshah sha-phang shnong kynjreng halor la ki kulai khlem da tip ba

---

1. H.K. Barpujari, *Problem of the Hill Tribes : North – East Frontier 1843 – 72* (Guwahati : United Publishers, 1978), Pp. 82 – 83.
   Also : Hamlet Bareh, *The History and Culture of the Khasi People* (Calcutta : Naben Mudran Private Ltd., 1967), p. 187.
2. Hamlet Bareh, Pp. 179 – 180.

ha khmat jong ki ka don ka syrngiew jong ka jingiap. Kyndit kynsan ki khnam ki la mih nangno re bad ki nongshong kulai ki hap ha tbian bad ki jah ka mynsiem. Kumne ka la jia, bad bun ki phareng ki la duh ei ia la ka jingim. Haba ki phareng ki la iohi ba ki kuli jong ki kim lah ban pyntakha iano iano na ki nongshun jong ki, ki la pyrkhat ban thaw noh da kawei pat ka lad.

U snem 1861 [1] u dei u snem ban sah jingkynmaw ha ka histori jong ka shnong. Dei ha une u snem ba u phareng u la lah ban iuh kjat hapoh shnong Mynsoo. Ki phareng ki la pyrshang ban wan ialeh ha Myrsha Lajai bad ki la duh bun ki shipai. Haba kim lah ban rung da kaba tur nangne, ki la leit phai noh shadien ban wad lad da kumwei pat. Ki la wan pyrshang da kaba kam ia ka wah Myntang. Ki tymmen ki iathuh ba haba uwei u la iap shiphang u la mih da uwei pat uba iasyriem dur thik kum uta uba la iap mynshwa. Kane ka la pyntieng khyndiat ia ki Mynsoo, namar kim ju bna ia ka jingphong jain ryntih (uniform). Hynrei haba ki phareng ki la iohi ba bun ki la iap ha kata ka rukom, ki la sangeh noh ban phah shipai na shaphang wah Myntang.

Shiphang, ka la sangeh ka jingwan jong ki phareng sha ki pud ka Elaka Mynsoo. Imat ki tieng ne ? Pleng, kam dei ! Ki la bun kam ha kaba leit wad nongkhrong.

O, kordit ia kato ka sngi kaba la iohi ia ka jingwan hiar jong u nongshun lyngba ka Leshka. Balei phi ko lum Rmu phim shym la kyan ? Balei ko mawlong mawteh phim shym la tyllun ? Balei ko wah Myntang phim shym la ud ? Katba ha ka por ba dang jem ki khmat hadien ka jingpynjah thiah thait, ki ïing ki sem ki la pluh pom. Ko sngi ba dang shu mih, balei pham tep ia lade da u dpei ban iohi ba ia ki khun lui lui ba ieid jinglaitluid la wan pynjot da u 'riewbymman ?

---

1. Hamlet Bareh, Pp. 187 – 189.

Ha kawei ka sngi katto katne ki nongkhrong kiba la buaid sbai rupa, ki la ialam ia u nongshun ban wan na shaphang sepngi, na shaba ki Mynsoo kim shym la khmih lynti namar ka long kaba eh ban iaid lynti nangta. Imat shi miet shi miet u la jam da kaba sat sia namar ka jingshah jop. Ym don ba la suba ia ka jingwan jong u phareng na kata ka liang, artat ruh ba la pahara ia ki Myrsha khappud baroh. Ha khlieh u lum Rmu ruh la don ki nongap phira. Hynrei kim shym la poi pyrkhat ba u nongshun un wan nangta ne kim shym la iohi ia u nongshun uba la kam lyngba ia ka Leshka khlem da pynmeh ding jingshai. U bnai u la jan dum bad dei ha kata ka por ba u nongshun uba la pyndap ia ka pla pisa ki katto katne, u la wan da ka jingshet kylla jong kito kiba na sepngi. Um shym la mih madan tad haduh ban da shai namar u tieng ioh kito ki nongshun jong u ki kham stad ban ia u ha ka jingdum.

Kito kiba la ialam ia ki phareng ki la dawa kyrhai ka ksiar ka rupa ia kaba la kular ia ki, ynda la lah jam ia ka wah ha Leshka, ki phareng ki la khlad ar kynhun; kawei ka la wan lyngba u lum Nangrim bad kawei pat ka sah ha u lum Rmu. Kito kiba la wan lyngba u lum Nangrim ki la iaid beit shapoh shnong. Dei ha ka por ba ki la poi ha Kñia Wyrnai ba la iohi ia ki da ki Mynsoo. Kumta ka la sdang ka jingialeh. Ki khnam jong ki Mynsoo ki la pynthiah ia bun ngut ki phareng kiba rah suloi. Maki ruh ki la siat sha ka liang na kaba ki khnam ki la wan mih. Bun na ki Mynsoo ruh ki la iap. Kane ka la pynlong ia ki nongsiat khnam ban leit sha lyndet jong u Myrsha Kñia Wyrnai. Nangne ki la phah suk ia ki khnam jong ki katba ki phareng pat ki siat khlem da lah ban pei lyngba ia u Myrsha khyndew. Ka jingialeh kaba hangne ka la long kaba jur eh; la ong ba ka snam ka la tuid kum ka umsara. Ki phareng kiba la wan hangne ki la duh lut ia la ka jingim namar ba ki khnam jong ki Mynsoo ki la pynliem ia ki khlem da aili. Imat ym

don uwei ruh uba lait. Katto katne ki phareng kiba la mareh ban lait na ki tyngam ka Kñia Wyrnai, ki la wan poi shajan Myrsha Lajai bad hangne la pynliem ia ki khlem jingisynei.

Kito ki shipai kiba la sah ha u lum Rmu, haba ki la iohsngew ia ka jingriew jong ki suloi ha kawei pat ka liang, ki la sdang ban siat bad ban thang ia ki ïing ki sem. Haba la thang ia ki ïing, ki shipai trai shnong ki la mareh ban iada hynrei la siat ia ki. Ha kane ka jaka ki shipai phareng ki la jop thiaw. Kito kiba la wan iarap na Kñia Wyrnai, hadien ka jingjop jong ki kim shym la leit tur namar ki la iohi ba ym don jingmyntoi ei ei ha khmat ki kuli jong u phareng. La khang ruh ia ki da u Daloi namar u la ong ba ka long kaba lehnohei ban ialeh namar baroh kin iap ha ki tup ki man jong u phareng. Kine ki la ialeh khyndiat por ha Myrsha Khangluti. Hangne ruh bun na ki ki la iap, namar u phareng u la lah kiew lypa halor u Myrsha.

Ki khlawait ka thma Kñia Wyrnai ki dei u Daloi Myllon, u Phet Shen, u Siloui Phai bad kiwei. Haba ki la iohi ba ki paid jong ki kim lah shan ha Khangluti, ki la mareh ban phet iap shane shatai. U Daloi Myllon u la phet sha Yongsniang; u Phet Shen sha krem Saphet ha Sniriang bad u Siloui Phai pat u la mareh sha Pamriang. Kine ki rangbah ki la don la ki jong ki paid, na kata ka daw kim shym la mareh sha kajuh ka jaka.

Hadien kane ka jingialeh ki phareng ki la leit shong ha u lum Karot ba ngi tip haduh mynta. Ki jong u Myllon Daloi, u Phet Shen bad u Siloui Phai kim shym la pyndem ia la ki khlieh ha ki phareng. Kita kiba la shet kylla namar ba bha ka tyngka, ki la leit phai sha la shnong da kaba rah ia ka spah ka phew ba la ai u phareng. La ong ba u Myllon Daloi Mynsoo u la wan pyndem ia lade haba u la iohi ba ki la shitom palat ki paid la jong. U Dr. Hamlet Bareh u ong :

"The last among the Dalois to have submitted was U Myllon Daloi of Mynsoo."[1]

(u bakhatduh na ki Daloi ban wan pyndem ia lade dei u Myllon Daloi Mynsoo).

Kane ka jingiathuh khana shaphang ka jingialeh jong ki Mynsoo bad ki phareng, ka long tang ban pynskhem ia ka jingong ba ka shnong Mynsoo ka la ioh ia la ka kyrteng "Mynsoo", kaba mut "mynsaw", namar ka jingphlei snam kaba bun ha ki thma khamtam ha ka por ki phareng. Pynban kane ka jingialeh bad ki phareng ka long kaba dang shen. Te lehse, ka jingjer kyrteng kam da dei eh tang na ka daw ka thma bad ki phareng. Kiwei pat ki thma ki lah ruh ban long ki daw jong ka jingkhot kyrteng. Artat ruh, u H.K. Barpujari uba la wad jingtip shaphang ka thma Jaintia, u la sot na ka jingthoh jong u G.D. Showers bad u la ong kumne :

"The sardars of Shampoong, Galong and Munsow tendered their submission......"[2]

Kane ka mut ba ka kyrteng "Mynsoo", ka lah ban long kaba la don lypa la kham slem.

4.4 KA ELAKA MYNSOO BAD KA KUR YONG WAR

Ka jingwanshong shnong jong ki Yong War shapoh shnong Mynsoo ka la nang skhem nang suh thied katba nang iaid ki snem. Ia u Tngur War la thung 'Pator' kum ka dak jong ka jingshaniah ia ka Kur. Ka la jia kumne : Ha kawei ka thma hapdeng ka Elaka Daloi Mynsoo bad kawei pat ka Elaka, ki nongshun ki la wan mih haduh jan

---

1. Hamlet Bareh, p. 187
2. Barpujari, Pp. 82 – 83.

Thylliang. Ki rangbah briew baroh ki la leit sha ki jaka ba ki la khmih lynti ia ki nongshun. Phewse ! U nongshun u la wan mih pynban na kawei pat ka jaka. Ha kane ka por u Tngur War, uba la kham tymmen, u la leit wad phlang dawai shapoh khlaw shajan Thylliang. Hangne u la iohi ba ki nongshun (ki la wan; u la par sor sor bad u la leit iathuh ia ki khlawait ban wan ialeh. Kumta la wan ki nongialeh pyrshah. Ki nongshun pat kiba la tharai ba ym don ba la iohi ia ki, ki la iaid khlem da phikir ei ei bad kyndit kynsan ki wait jong ki Mynsoo ki la pynhap ia ki khlieh jong ki ha madan.

Ynda la wai ka thma, kum ka dak jong ka jingsngewnguh bad jingshaniah ia u Tngur, la thung Pator ia u. Kumta une u kñi u la long u Pator ba nyngkong eh na ka Kur.

Kane ka jingai burom ia ka Kur ka la wanlam biang ia ka jingiajem bad ka shnong hadien ka jingsngewsih shaphang ka jingpynkhein kular ia u blei Mupnar. La jan ha baroh ki niam, ka Kur ka ia shim bynta wat la kam da long kaba iaid ha khmat.

SA SHIKYNTIEN

Nga pynkut noh ia kane ka jingiathuh khana lyngkot shaphang ka Oor War bad ka Kur jong ka. Ia kine ki parom la tyngkai da ki bun pateng; kawei ka pateng ka ai ha kawei pat da kaba iathuh katba iashong kai ne kren kai harud dpei, ha lynti ha syngkieng ne ha lum ha wah, ne katba dang trei dang ktah. Haduh katno kine ki jingiathuh khana ki long kiba shisha ngam nud ban bah khlieh; nga shu kwah ban pynkynmaw ia ki nongpule ba kine ki parom ki long kiba la ai pateng da ka ktien, kumba la pashat pateng ia ki jong ka Ramayana, ki Upanishads bad kiwei pat ki jingthoh kiba kylla long ki tynrai jong ka jingtip ia ka hyndai. Ngam ong ba phi dei ban ngeit lut nadong shadong, hynrei nga shu pynkup ia kane ka mat ba ki jingiathuh khana pateng ki lah ban ai ka jingtip kaba kham bha bad ki ialam sha ka jingshisha bunsien. Ka jinghikai pateng ka long kaba donkam; wat ha ka liang ka akor ka burom, bun na ki jinghikai jong ki kmie ki kpa ki dei kiba la shu iathuh pateng ym ia kiba la thoh ha ki kot ki sla.

Kane ka jingiathuh khana shaphang ka jingim jong i Mei-ieid Oor bad ka jingiaid jong ka Kur jong i shwa ka jingring mraw, kam long kaba la kynthup lut ia baroh kiba ngi tip. Hangne hangtai ki don ruh ki jingiapher na ki jingiathuh khana ba ki briew ba pher ba pher ki la iathuh. Kiwei ki lah ban sngew dei katba kiwei pat ki lah ban ym iahap jingmut. Kane ka jingiathuh khana ka long tang shi bynta, kata, tang haduh ka jingwan shong shnong sha Mynsoo. Hadien kata da ki spah snem lehse, ki la don hangne. Ban pyniasoh ia ki pateng bad kiba mynta ka long ka kam kaba sngewtynnat, hynrei kaba eh. Ngin ym kular ba ngin sa leh ne ban ngin sa lah ban leh. Ngi shu pynkut tang hangne ia mynta.

K H U B L E I !

BIBLIOGRAPHY

(Kine ki kot ki la iarap ia nga ban kham sngewthuh ia ka jingmut jong ki parom rim).

Bahadur, K.P. (ed) (1979). *Upanishads.* New Delhi : Heritage Publishers.

Barclay, William. (1974). *The Gospel of Mathew,* Vol. 1. Edinburgh : The Saint Andrew Press.

Bareh, Hamlet. (1967). *The History and Culture of the Khasi People,* Calcutta : Naben Mudran Private Ltd.

.... (1977). *U Syiem Tirot Singh ka Hima Nongkhlaw bad ki Para Syiem ka Hima Khasi,* (1826 – 1834). Shillong : Ri Khasi Press.

Bareh, Victor G. (1979). *Ki Poetry Khasi.* Shillong : Northern Printers.

Barpujari, H.K. (1978). *Problem of the Hill Tribes : North – East Frontier 1843–72.* Guwahati : United Publishers.

Barth, A. (1978). *The Religion of India.* New Delhi : Light and Life Publishers.

Cajee, Theodore. (1936). *Ka Histori jong ka Ri Assam bad India.* Shillong : St. Anthony's College.

.. .. (1937). *Ka Syngkhong jingtip* Thir 1 (A quarterly Journal of The Khasi Cultural Society) Iaiong 1937 – Kyllalyngkot 1938. Shillong : Don Bosco Industrial School Press.

Chakravarti, S.G. (1980). *The Philosophy of the Upanishads.* Delhi : Seema Publications.

Chaudhuri, Nirad C. (1979). *Hinduism.* New Delhi : B.I. Publications.

Elias, H. (1937), *Ki Khanatang jong u Barim,* Bynta 1. Shillong : Don Bosco Industrial School and Orphanage.

Gatphoh, Primrose. (1967). *Ki Khanatang bad u Sier Lapalang.* Shillong : Ri Khasi Press.

Kharakor, Spiton. (1981). *Ki Khun ki Ksiew u Hynñiew Trep.* Shillong : Rita Printers.

Laloo, Donbok. (1981). *Ki Paju Lyngkot.* Shillong : Don Bosco Press.

Lal, P. (tr.) (1980). *The Mahabharata of Vyasa.* New Delhi : Vikas Publishing House Pvt. Ltd.

Lodrick, Deryck O. (1981). *Sacred Cow, Sacred Places.* California : University of California Press.

Lyngdoh, Homiwell. (1964). *Ki Sy'em Khasi bad Synteng.* Shillong : Ri Khasi Jaintia Press.

Lyngdoh, R.S. (1983). *Ka Histori ka Thoh ka Tar* Bynta 1. Shillong : Scorpio Printers.

Nirvedananda, Swami. (1979). *Hinduism at a Glance.* Calcutta : Ramkrishna Mission Calcutta Students' Home.

Orchard, Dom Bernard (ed.). (1953). *A Catholic Commentary on Holy Scripture.* New York : Thomas Nelson & Sons.

Sen, K.M. (1961). *Hinduism.* Harmondsworth : Penguin Books Ltd.

Singh, U Rabon. (1979). *Ka Kitab Jingphawar.* Shillong : Khasi Jaintia Press, Mawkhar.

Smet, De R. (ed.) (1964). *Religious Hinduism.* Allahabad : St. Paul's Publications.

Sten, H.W. (1977). *Meghalaya Year Book* (1966–77) Shillong : Scorpio Printers.

Swer, Nobait. (1985). *Ka Mei Kulong*. Shillong : Khasi Jaintia Press, Mawkhar.

Vitsaxis, Vassilis G. (1981). *Hindu Epics, Myths and Legends in Popular Illustrations.* Delhi : Oxford University Press.

* KHASI BOOK STALL
Shillong Super Market
Mawkhar Main Road,
Shillong - 793 002

* The Shillong Co-operative
Marketing Society Ltd.
Iewduh,
Shillong - 793 002

* NEW BOOK CENTRE
Opp. Police Beat House
Laitumkhrah,
Shillong - 793 003